

פרשת ילדי תימן הנעדרים: האם אכן נחטפו ואומצו ילדי עולי תימן?

דב לויטן

בחודש נובמבר 2001 פורסם הדין וחשבון של "ועדת קדמי", ועדת החקירה הממלכתית לפרשת "ילדי תימן הנעדרים". ועדה זו היא השלישית שחקרה את הפרשה המיוחדת, אם כי היא הראשונה מביניהן שהייתה עצמאית ובעלת סמכויות משפטיות רחבות.¹ ועדת קדמי הגיעה למסקנה חד-משמעית, שלפיה היעלמם של ילדי תימן בראשית שנות המדינה לא נגרם ממעשי חטיפה או מאימוצים לא חוקיים.

הטענה הגורסת כי ילדי תימן שנעלמו, נחטפו ואומצו אינה חדשה. היא מלווה את פרשת "ילדי תימן הנעדרים" שנים ארוכות. גם היום קיים ציבור רחב, ובכללו משפחות הילדים שנעלמו, גורמים בקהילה התימנית ואחרים, הרוחה את מסקנות ועדת קדמי וממשיך להחזיק בטענה, כי בשנים הראשונות למדינה אכן התרחשו חטיפות של ילדים, ובהמשך לכך אימוצים לא חוקיים של ילדים אלו. הם מאמינים, כי הילדים אומצו בישראל בידי משפחות אשכנזיות, חשוכות בנים, ששרדו את שואת יהודי אירופה, או שנחטפו, הוברחו לחוץ לארץ (בעיקר לארה"ב), ואומצו שם בידי משפחות יהודיות. בהמשך לתפיסה זו יש גורמים שטוענים, כי הממסד הישראלי נמנע במשך כל השנים, ואף מונע היום, חקירה אמיתית וממצה, משום שיש לו מה להסתיר, כלומר הממסד עצמו היה שותף לחטיפות הילדים. גורמים אלו אינם מסתפקים אפוא ב"טענת החטיפות והאימוצים" אלא מוסיפים את "תאוריית הקונספירציה", המכונה בוועדת קדמי "חטיפה ממסדית".

כיצד נולדה "טענת החטיפות והאימוצים", האם היא מתבססת על תשתית עובדתית מוצקה? "טענת החטיפות והאימוצים" תשמש אפוא כציר המרכזי במאמר זה, ובמהלכו ייבחנו גם השורשים ההיסטוריים שלה. תשומת לב מיוחדת תופנה לפרסומים שונים ולכתבות בעיתונות, שעסקו בסוגיה זו.

1 שתי הוועדות הראשונות, ועדת בהלול-מינקובסקי 1967-1968 וועדת שלגי 1988-1994 היו, על פי הגדרתן המשפטית, ועדות בירור (בדיקה) ולא חקירה. ראה בעניין זה את הדו"חות של שלוש הוועדות: א. דין וחשבון, ועדת חקירה לגלוי ילדי תימן, משרד המשפטים, פתח תקוה 1968 [להלן: דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי]; ב. הוועדה לבירור גורל ילדי תימן הנעדרים, דין וחשבון הוועדה, מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, ירושלים, נובמבר 1994 [להלן: דו"ח ועדת שלגי]; ג. ועדת החקירה הממלכתית בעניין פרשת היעלמותם של ילדים מביין עולי תימן בשנים 1948-1954, דין וחשבון, ירושלים, התשס"ב-2001 [להלן: דו"ח ועדת קדמי].

1. עולי "על כנפי נשרים" – קשיי קליטתם בישראל

עם הגיעה של הבשורה על כינונה של מדינת ישראל לתימן, החלו היהודים במכירת בתיהם, מימוש נכסיהם ויציאה מתימן דרומה לעבר מושבת הכתר הבריטי, עדן. הדרך נכרכה בקשיים גדולים, ועולים רבים לא עמדו בה. מהם שהתמוטטו, מהם שנפטרו ונקברו במקום. מדובר במאות עולים, ובהם ילדים קטנים. בני המזל הצליחו להגיע באפיסת כוחות ל"מחנה חאשר", שבדוחק היה בו כדי לאכלס כ-1,000-2,000 איש. ברם, בשיא העלייה הצטופפו שם כ-12,000-13,000 עולים. רבים הגיעו למחנה חולים ובחוסר כול.. תנאי המחיה היו קשים ביותר. התנאים הסניטריים במקום היו ירודים והצוות הרפואי הקטן לא היה מסוגל להתמודד עם האנדרלמוסיה. עולים רבים, ובעיקר ילדים, מתו במחנה זמן קצר לאחר הגיעם. בישראל התנהל ויכוח נוקב אם להעלות את היהודים התימנים מיד, ונתקבלה החלטה על העלאתם לאלתר בדרך האוויר. כך נולד כינוייה של עלייה זו, שהביאה עמה קרוב ל-50,000 יהודים מתימן לישראל, היא עליית "על כנפי נשרים".²

עולי תימן נקלטו בארבעה מחנות עיקריים: ראש העין (שהיה מחולק לארבעה מחנות משנה), בית ליד (פרדסיה), עין שמר ועתלית (שער עלייה). מלבד מחנות אלו היו גם עולים מתימן אשר שוכנו במחנות פרדס-חנה ובאר יעקב. התנאים הפיזיים במחנות היו ירודים ביותר. העולים שוכנו באוהלים, לרוב ללא רצפה יצוקה, ומערכות החשמל, המים והביוב תפקדו בקושי, אם בכלל. יש להדגיש את העובדה, כי רוב העולים הגיעו לישראל במהלך שנת 1949, ובחורף של אותה שנה (1949-1950) ירד שלג בגוש דן, בירושלים ובחיפה, דבר שהקשה עוד יותר על מצבם של העולים אשר בלאו הכי היה קשה. עולי תימן שהו במחנות העולים תקופה ארוכה יותר מכל קהילת עולים אחרת. בממוצע שהו עולי תימן 6-8 חודשים במחנות, אך היו ששהו בהם אפילו שנה. התימנים שהגיעו מתרבות משלהם, השונה מזו של בני היישוב הוותיק בארץ, היו תלויים תלות מוחלטת במדריכים ובמנגנוני הקליטה. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר בארבעה תחומי החיים: דיור, עבודה, שירות רפואי וחינוך. שירותים אלו סופקו בעיקר על ידי ארגונים ומוסדות בעלי זיקה פוליטית מובהקת, ואלה התחרו ביניהם על משיכת העולים החדשים אל חיק מפלגותיהם. המאבק הפוליטי החריף שהתנהל על גבם של העולים בכלל ועל גבם של עולי תימן בפרט לא הקל על השתלבותם של העולים בישראל.³ עניינם של עולי תימן תפס מקום מרכזי מאוד גם במשבר הפוליטי הממושך סביב שאלת החינוך.⁴ לאחר שהתימנים עזבו את מחנות העולים הם עברו למעברות, למושבי עולים ולשכונות עירוניות.⁵

2 על פי הפסוק: "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי" (שמות יט 4).

3 הדבר בא לידי ביטוי באופן מיוחד בניסיון ליישם את "גישת הקליטה באמצעות מודרניזציה"; ראה בעניין זה את מחקרי דב לויטן: "עליית יהודי תימן לישראל – הגשמת חלום או שבר חברתי? המקרה של ילדי תימן הנעדרים", בתוך: "מסורת וחידוש" – מחקרים ביהדות, ציונות ומדינת ישראל, לזכר יהושע קניאל ז"ל, בעריכת אליעזר דון-יחיא, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 2004.

4 ראה בעניין זה את החיבורים: אליעזר דון-יחיא, שיתוף וקונפליקט בין מחנות פוליטיים – המחנה הדתי ותנועת העבודה ומשבר החינוך בישראל, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ז; צבי צמרת, ימי כור ההיתוך, ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים (1950), המרכז למורשת בן-גוריון ואוניברסיטת בן-גוריון, 1993.

5 באשר לעזיבתם של העולים את מחנות העולים ראה, דב לויטן, "יציאת התימנים ממחנות העולים", תימא, כתב עת לחקר יהדות תימן ותרכותה, ה, תשנ"ו.

2. הפרדת הילדים מההורים והיעלם

במסגרת עליית "על כנפי נשרים" הגיעו תינוקות וילדים רבים במצב בריאותי ירוד. התמותה בקרב הילדים הרכים הייתה גדולה מאוד. רבים מהם מתו בדרך הקשה בין תימן לעדן או זמן קצר לאחר שהגיעו למחנה "חאשר". היו שנפטרו במהלך הטיסות לישראל, או מיד לאחר הנחיתה בשדה התעופה בלוד.

כדי להקל על מצבם הקשה של הילדים, הוחלט שלא לשכן את התינוקות ואת הילדים הקטנים באוהלים הרעועים אשר בהם שוכנו משפחותיהם. לכן הועברו הילדים למבנים יציבים יותר שהוסבו לבתי תינוקות ולבתי חולים ארעיים. הילדים הופרדו אפוא מההורים ששוכנו ברוב המקרים באוהלים. לעתים נעשתה ההפרדה כבר בשדה התעופה, זמן קצר לאחר הנחיתה, ולפעמים כאשר העולים הגיעו למחנות. ההפרדה בין ההורים ובין הילדים עמדה בעתיד כאחד הגורמים העיקריים לפרשת "ילדי תימן הנעדרים". בשלב ראשון, לאחר ההפרדה, נשמר בדרך כלל הקשר בין ההורים לילדים. גילם הרך של הילדים הצריך ביקור יומי של האימהות כדי לעזור בטיפול ובמיוחד כדי להניק אותם. אימהות סיפרו, כי רבים היו המקרים שבהם באה אם לטפל בילד, והוא לא נמצא ונאמר לה כי נפטר. ברוב המקרים התקבלה החדשה המרה ללא עוררין מסיבות אלה: א. תמותת התינוקות בתימן הייתה גדולה מאוד ואף עלתה על שיעור של 50%. גם בקרב הילדים הגדולים יותר ובקרב הבוגרים היו שיעורי התמותה גדולים. כל ילד שני, יהודי או מוסלמי, לא זכה להגיע לגיל ההתבגרות. אי לכך, היו יהודי תימן רגילים לראות ילדים מתים, והם קיבלו זאת כגזרה משמים. הגישה הפטליסטית הקלה על ההורים להשלים עם מות ילדיהם; ב. העולים מתימן היו, כאמור לעיל, תלויים תלות כמעט מוחלטת במנגנון הקליטה. זאת ועוד, אמונם היה נתון לכל מי שפעל בשם מדינת ישראל. היו ביניהם שאף ראו ברופאים ובאחיות "מלאכי שרת", מה גם שהיו לבושים לבן.

היו מקרים רבים שבהם נמסר להורה שלא מצא את בנו או בתו, כי הילד חלה והיה צורך להעבירו לבית החולים. העולים החדשים מתימן לא הכירו את המושג "בית חולים". גם אם הבינו שהילדים נמצאים "בבית גדול" לטיפול ולהחלמה, הרי שברוב המקרים לא הייתה להם אפשרות לבקר אותם. הם לא התמצאו בארץ, התחבורה הציבורית הייתה מעטה ולרוב גם לא היה כסף כדי לשלם עבור נסיעה באוטובוס. המצב הלך והסתבך עקב רישומים לקויים של שמות הילדים. זאת ועוד, במהלך שהותם של הילדים בבתי החולים, היו הורים שעזבו את מחנה העולים המקורי שלהם ועברו למחנה אחר, למעברה, לעיר או למושב העולים. אם הילד נפטר לא תמיד נמסרה הודעה מתאימה להורים, בין בשל הקשיים האובייקטיביים באיתור הכתובת החדשה, ובין בשל התרשלות או מנהל בלתי תקין. דומה היה גורלם של ילדים שהבריאו, אך הגורמים הממסדיים לא ידעו לאן להחזירם מהטעמים לעיל. ילדים אלו הועברו למוסדות שונים, ובמיוחד לבתי הילדים של ויצ"ו בתל-אביב, ירושלים וצפת. לרבים מהם ניתנו שמות חדשים, ובכך נעשו איתורם והחזרתם להוריהם הביולוגיים קשים עוד יותר.

נמצא אפוא שברוב המקרים קיבלו ההורים בהשלמה את ההודעה על מות ילדיהם ולא התלוננו על אי-שיתופם בקבורת הילד. הוא הדין לגבי העובדה שלעתים קרובות הם לא קיבלו תעודת פטירה ו/או תעודת קבורה, וממילא גם לא ציון מקומו של קבר. חשוב להדגיש כי התנהגותם הפסיבית של עולי תימן נבעה ככל הנראה הן מהלם המעבר ל"עולם המודרני" והן מדפוסי התנהגות שפיתחו במשך הדורות בגלות תימן.

כשני שלישים מהילדים שנעלמו אכן היו ילדים של עולי תימן, שאר הילדים שנעלמו היו רובם בני עולים שהגיעו מארצות מוסלמיות אחרות כגון עיראק, מרוקו, פרס ועוד. המערכות שהיו אחראיות על קליטת העולים, הסוכנות היהודית, הנהלות מחנות העולים ומשרד הבריאות היו מודעות היטב למצב המורכב והסבוך שנוצר. מכתבים ומסמכים מהתקופה הנדונה, אשר מתייחסים לפרשת "ילדי תימן הנעדרים", מוכיחים מעל לכל ספק, כי הגורמים הרלוונטיים בסוכנות היהודית, במשרד הבריאות ובמשטרת ישראל ידעו על קיומה של סוגיית ילדי העולים שנעלמו.⁶ למרות זאת נעשה מעט מאוד כדי לחקור את הנושא ולהתחקות אחר גורלם של הילדים.⁷

המצב שנוצר, דהיינו היעדר נכונות של הממסד לעסוק בפרשה מזה, והפטליזם וחוסר האונים של ההורים מזה, וכן העניין המועט שהעיתונות דאז גילתה בסוגיה, אם בכלל,⁸ מנעו את העלאת הפרשה על סדר יומה של מדינת ישראל. הנפגעים העיקריים, הורי הילדים, השלימו בליט בררה עם המצב. קשיי היום-יום וצורכי השעה, כגון דיור ופרנסה למשפחה, דחקו את הברורים המעמיקים.

התהליך של אימוץ ילדים, המקובל בישראל ובעולם המערבי, לא היה מוכר ליהודי תימן. בתימן ילדים שהתייתמו מהוריהם היו מחוזה נפוץ עקב המחלות הרבות שפקדו את אוכלוסייתה. ואולם בדרך כלל קרובי המשפחה של הילד היתום גידלו אותו, והיו מופקדים על שלומו וחינוכו. ברם, במקרה כזה לא ניתנה זהות חדשה ליתום ולא ניתן לו שם חדש.⁹ היעלמות הילדים לא עוררה בלב עולי תימן את החשד כי ייתכן שהילדים בחיים ולא נפטרו כפי שנמסר להם אלא אומצו. כמו כן לא חשדו ב"חטיפה ממסדית", כלומר שהילדים נלקחו על ידי גורמים ממלכתיים בישראל. בתימן הכירו אמנם את "גזרת היתומים",¹⁰ לקיחת היתומים היהודים בכוח בידי השלטונות הזיידים, וגידולם כמוסלמים.¹¹ ברם, העולים לא העלו בדעתם את האפשרות של "גזרה שווה" בין מדינת ישראל היהודית ותימן הזיידית בכל הקשור להיעלמות הילדים ואימוצם האפשרי.

6 ראה לדוגמה את המכתבים האלה: מכתב מחיים צדוק לד"ר גיורא יוספטל מיום 15 לפברואר 1950, מובא בספרו של חיים צדוק, משא תימן, 1985, עמ' 242; מכתב מחיים צדוק למנהלי מחנות עולים א, ב ורג בראש העין, מיום 27 בפברואר 1950, ארכיון הסוכנות היהודית בצריפין, ת 218/56; ד"ח של משטרת ישראל מחודש אוקטובר 1952 שמתייחס לילדים תימניים ממחנות העולים שנעלמו, גנוך המדינה 57/4278; מכתב מראש אגף החקירות במשטרת ישראל, ישורון שיף למנכ"ל משרד הבריאות מיום 19 לאוקטובר 1952, שם, 57/4264; דוד צדוק: "על דרכי פעולתנו בין עולי תימן", מחלקת העלייה של ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, ארכיון העבודה והחלוק, חטיבה IV 211 תיק מס' 47 (39). מכתב מאברהם כהן ושמעון גרידי מראשי התאחדות התימנים לשר המשטרה בכור שטרית, מיום 8 במאי 1950, גנוך המדינה, חטיבת ראש הממשלה ג 5558/3902/43.

7 לגבי הפעולות המעטות שעשו גורמי הממסד השונים כדי לברר את גורלם של ילדי תימן, ראה לדוגמה את שני ספריו של חיים צדוק: משא תימן, 1946-1951, אגודת אעלה בתמר, חולון 1985; מן המיצר, אגרות תעודות ומכתבים, 1989. חיים צדוק, שנולד בתימן בשנת 1915 ועלה ארצה בתקופת היישוב, היה פעיל במפא"י ושימש כשליח לעדן מטעם הסוכנות היהודית. כמו כן שימש כראש האגף לעולי תימן במחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית.

8 הכוונה להתייחסות המועטת של העיתונות לפרשה בראשית שנות ה-50. ראה לדוגמה את הכתבות: "היכן התינוק", דבר, 25 ספטמבר 1950; "חיפושים אחר ילדה שנעלמה לפני 3 שנים", הארץ, 7 במרץ 1952.

9 יש לציין כי השימוש בשמות משפחה כמקובל בישראל לא נהג בתימן.

10 גזרה זו גזרה שמד על ילדי ישראל יתומים, והם נאלצו לקבל עליהם את דת האסלאם.

11 לגבי "גזרת היתומים" ראה בת-ציון עראקי קלורמן: "היהודים בסביבתם", בתוך חיים סעדון (עורך), תימן – קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ב, עמ' 28-29; יצחק הולנדר, "דמוגרפיה", שם, עמ' 39-40. בתקופות "גזרת

3. אמצע שנות ה-60: יצירת הבסיס ל"טענת החטיפות והאימוצים" ומסירת הילדים למשפחות אשכנזיות חשוכות ילדים

סוף שנות ה-40 ושנות ה-50 עמדו בסימן חוסר העניין שגילו הממסד והעיתונות בפרשת "ילדי תימן הנעדרים". והנה בשנות ה-60 חלה תפנית של ממש בכל הקשור להיבטים הציבוריים של הפרשה. בפעם הראשונה עלתה סוגיה זו לראש סדר היום הלאומי של המדינה. באותם הימים התקבלו הודעות התייצבות לבדיקות לקבוע גיוס עתידי עבור מקצת הנעלמים שהיו בחזקת נפטרים.

בסוף חודש מרס 1963 התפרסמה בעיתון **ידיעות אחרונות** כתבה בעניין אימוץ ילדים. בכתבה צוין כי:

1. היצע הילדים לאימוץ לא מדביק את הביקוש;
 2. פורסם, אם כי בקיצור רב, מבצע שהתנהל בעבר ומטרתו הייתה לאפשר "...לקורבנות העיקור הנאציים לאמץ ילדים. אך מפעל הומניטרי זה לא הצליח בכל המקרים, שכן לא אחת גילו ההורים האמיתיים, את עקבות ילדיהם המאומצים, ודרשו להחזירם לידיהם..."¹².
- מהכתבה השתמע שמתוך רצון לסייע לקרבנות הנאצים, פגעו המוסדות הממלכתיים בהורים הביולוגיים וילדיהם אומצו ללא ידיעתם וללא הסכמתם. דברים אלו עוררו נשכחות והעלו שאלות שהודחקו. חיים בדיחי מרמת גן הפיץ מכתב בין יהודי תימן ובו קריאה להצטרף לפעולה. המכתב, שפנה אל הרגש, פרט גם על "המיתרים העדתיים":

...האם אין במקרים אלה כדי שחוש צבור בריא ושומר על כבודו יסיק את המסקנות מכך או לפחות ייצרו בלבו תחושה איזה שהיא? ...זוהי תעודת עניות בשביל עדתנו שעד היום לא הוקם מכשיר נאות אשר יקח על עצמו משימה זו ויניע את המוסדות הנוגעים בדבר לחקור העניין ולתת תשובה מספקת על גורל הילדים אשר אבדו בזמן העלייה...¹³

לקריאתו של בדיחי הייתה היענות גדולה. ובראשותו החלה להתארגן ועדת פעולה בהשתתפותם של אנשים בעלי מעמד והשכלה.¹⁴ להערכתם של חברי הוועדה דובר על כ-80 מקרים של ילדים שנעלמו בתקופת "עליית על כנפי נשרים".¹⁵ ועדת הפעולה שהוקמה באביב 1963 הייתה הגרעין שממנו צמחה מאוחר יותר "הוועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן הנעדרים". כעבור שנתיים התפרסם מקרה של אימוץ ילדה, אשר זכה לתהודה רבה. זהו אימוצה של ילדה תימנייה על ידי משפחת צוקר. אם המשפחה, רות צוקר, שהייתה דמות ידועה בחיפה, התנדבה לסייע בקליטת העולים החדשים שהגיעו לישראל לאחר קום המדינה. באופן מיוחד בלטה פעילותה בקליטת העלייה מתימן. כעבור שנים היא פרסמה רומן בשם **עודי צפון כנאי**

היתומים" היו מחתנים את היתומים, אפילו צעירים מאוד, מסתירים אותם או מברחים למקומות ישוב אחרים כדי למנוע את ביצוע הגזרה.

- 12 אורה שם-אור, "היצע הילדים אינו מדביק את הביקוש", ידיעות אחרונות, 28 במרס 1963.
- 13 מכתב שהפיץ חיים בדיחי מרמת-גן לפעילים מהעדה התימנית בחודש אפריל 1963, ארכיון ד"ל.
- 14 בין האנשים הפעילים בוועדה ניתן למנות את יעקב לוי, ראש המועצה המקומית זכרון יעקב ורואה החשבון אברהם רצהבי. עו"ד ישעיהו נשיא שימש כיועץ המשפטי.
- 15 ראה בעניין זה את ההתכתבויות האלה: מכתב מעו"ד י' נשיא לח' בדיחי מיום 3 באפריל 1963, שם, ומכתב מח' בדיחי לדוד שכור [צ"ל שוכר], מיום 23 באפריל 1963, שם.

תימן, המגולל את קורותיה של ילדה עולה מתימן, אשר אומצה על ידי משפחה אשכנזייה מוותיקי היישוב והשתלבותה במשפחתה החדשה. הספר זכה לתפוצה גדולה, בקרב מבוגרים וצעירים כאחד.¹⁶ בחודש דצמבר 1964 פרסם השבועון *לאשה* כתבה, לפיה עלילת הסיפור אינה פרי דמיונה של המחברת אלא מבוססת על מקרה אמיתי שבו ילדה תימנייה ושמה תמר אומצה על ידי משפחת צוקר. הפרסום בשבועון נעשה בהבלטה רבה, על פני שני עמודים תחת כותרת גדולה. הכתבה עוררה תגובות נרגשות ביותר בקרב הורים מיוצאי תימן.¹⁷ במשך ימים רבים היו משפחות תימניות מגיעות לקרבת ביתה של משפחת צוקר בחיפה, בתקווה לראות את תמר ולזהות אותה כילדתם האבודה.

ל"פרשת תמר צוקר" הייתה השפעה על גיבוש "טענת החטיפות והאימוצים". הספר, הכתוב וצווי הגיוס חברו יחד למנוף של "פרשת ילדי תימן הנעדרים" ולהכשרת הקרקע להעלאת הפרשה על סדר היום הציבורי בישראל.

משפחות הילדים, שבזמנו נמסר להם שילדיהן נפטרו, נדהמו כאשר באמצע שנות ה-60 התחילו להגיע צווי קריאה עבור אותם הילדים. עד אז השלימו רוב ההורים עם הידיעה על מות ילדיהם. אולם הידיעה כי המדינה "קוראת את הבן לדגל" נתפסה כהוכחה שהילד חי, ועוררה ספק גדול בלבם. בתחילה היו רק כמה עשרות מקרים של משפחות שקיבלו צווי גיוס, אך בתוך זמן קצר עלה המספר למאות. העיתונות התעוררה לנושא והחלה לפרסם כתבות וידיעות הקשורות לפרשת היעלמותם של הילדים. באופן מיוחד יש לציין את הכתבה של יוסף צוריאל, שהתפרסמה בעיתון *מעריב* בחודש אפריל 1966, ונשאה את הכותרת "12 אימהות מחפשות את ילדיהן". בכתבה דווח על משפחות מקרב יוצאי תימן שנעו בין ייאוש לתקווה. הכתבה מוזכרת במבוא לדו"ח בהלול-מינקובסקי, ואין ספק כי הייתה אחד המאמצים להקמת ועדה זו, שהייתה הראשונה לטפל בנושא. בכתבה טען מי שהיה אז סגן יושב ראש הכנסת, ישראל ישעיהו, כי על פי הידוע לו היו מקרים של אימוץ ילדים תימנים ללא ידיעת הוריהם. הכתבה כללה גם ריאיון עם עמרם בלום, היועץ המשפטי של משרד הסעד, שאמר כי אכן ידוע על משפחות שמחזיקות בילדים לא להן שלא על פי צו אימוץ. הוא לא פירט אם היו ביניהם ילדים ממוצא תימני. בהתייחסו לילדים התימנים שנעלמו בזמנו ממחנות העולים אמר כי מספר הילדים חסרי-השם שנמסרו למשפחות חשוכות ילדים ולמשפחות אחרות בין השנים 1949-1952 אינו עולה על עשרה. בלום הביע את דעתו, כי רבים מהילדים שנעלמו בשעתו, מתו ולא דווח להורים. כמו כן הוסיף, כי בדעתו לפנות ליועץ המשפטי לממשלה כדי לקבל אישור לפתיחת תיקי אימוץ, כדי לברר אם הילדים התימנים שנעלמו אכן אומצו.

עוד הוקמו ועדות פעולה בידי צעירים תימנים במקומות שונים בארץ. הקבוצה הפעילה ביותר התרכזה בכפר אונו (היום קריית אונו). אנו למדים אפוא כי עוד לפני הקמתה של ועדת החקירה הראשונה, ועדת בהלול-מינקובסקי, כבר רווחה בעדה התימנית התפיסה שלפיה הילדים שנעלמו אכן אומצו בידי משפחות אשכנזיות. בוועדת בהלול-מינקובסקי תלו רבים את אישוש טענת ה"חטיפות והאימוצים". העניין לא סר מסדר היום הציבורי. בהקשר זה ראוי לציין את כתבתו של שלמה נקדימון, "האם נחטפו הילדים", אשר פורסמה בעיתון *ידיעות אחרונות* ואשר צוטטה גם בדיון שנערך בכנסת.¹⁸

16 רות צוקר, עורי צפון ובואי תימן, 1964.

17 לאשה, מס' 923, 15 בדצמבר 1964. ראה כתבה נוספת, לאשה, מס' 1017, 4 באוקטובר 1966.

18 שלמה נקדימון, "האם הילדים נחטפו", ידיעות אחרונות, 17 ביולי 1967; יונה שמש, "מאה ילדים נלקחו מהוריהם", למרחב, 17 ביוני 1967.

בתוך כך התארגנו ועדות הפעולה השונות במסגרת ועדה ארצית אחת שנקראה "הוועדה הציבורית לגלוי ילדי תימן הנעדרים".¹⁹ מטת הפעולה שלה היה בקריית אוננו. כתב העת אפיקים היה שופרה וכן הופצו גם כרוזים. אחד הראשונים נשא את הכותרת: "נדרוש כולנו פתרון אנושי לשאלה כה אנושית".²⁰ בכרוז, שהיה מנוסח בסגנון תקיף ומיליטנטי שלא היו רגילים לשמוע מפי יוצאי תימן, נאמר בין השאר כי מרבית הילדים היו בריאים כאשר נעלמו. הוועדה טענה שבידיה עדויות של אנשים שעבדו במחנות העולים, והודו כי ילדים מסוימים חיים וקיימים, על אף הטענה הרשמית שהם נפטרו. הטענה המרכזית הסתמכה על הורים, שלפי דברי הוועדה הציבורית הצליחו לאתר את המשפחות שאימצו את ילדם או ילדתם.²¹

פעילי הוועדה הציבורית היו בני דור שני של עולי תימן. הם עלו לישראל כילדים, קיבלו את חינוכם בישראל והובילו עכשיו את המאבק הציבורי. בין הפעילים, בשנות ה-20 וה-30 לחייהם, בלטו טוב צדוק (יו"ר הוועדה), חיים עמרני וטוביה סולמי, ונפקד מקומם של העסקנים התימנים הוותיקים שהיו פעילים בראשית שנות המדינה. ובהם ח"כ חיים כהן-מגורי, שהתריע על היעלמם של ילדי תימן בדיון בנושא המעברות שהתקיים במליאת הכנסת בחודש נובמבר 1950,²² שמעון גרידי, ששימש כמזכיר התאחדות התימנים והיה חבר הכנסת השנייה מטעם "התאחדות"²³ וחיים צדוק, פעיל במפא"י ממוצא תימני, שעסק בקליטת עולי "על כנפי נשרים" בתקופת העלייה הגדולה.

כבר בראשית דרכה טענה הוועדה הציבורית כי הילדים שנעלמו או רובם חיים, וכי הם אומצו בידי משפחות לא תימניות (קרי אשכנזיות). היות שהוועדה הציבורית הייתה הגוף המייצג של העדה התימנית ושל המשפחות, נודעה לטענתה השפעה גדולה מאוד בעניין האימוצים, טענה שהלכה ונעשתה "עובדה מוגמרת" בעיני הרוב המכריע בעדה וכן בקרב אנשים וחוגים שלא השתייכו לקהילת יוצאי תימן.

הפעילות הענפה של הוועדה הציבורית התחילה לשאת פרי. בעקבות הצעה לסדר היום של ח"כ ברוך עוזיאל (גח"ל) עלתה "פרשת ילדי תימן הנעדרים" לדיון במליאת הכנסת. בדבריו בכנסת העלה עוזיאל שאלות ותמיהות לגבי הילדים שנעלמו:

... חלק מהם נעלמו ולא הוחזרו להוריהם. נאמר להם שהילדים מתו ונקברו, אך על אף השתדלות ההורים, הם לא ראו עוד את ילדיהם חיים או מתים, ולא את קבריהם ולא ניתנה בידם תעודת פטירה... מה נעשה בילדים שנעלמו, אם נכון הדבר שמתו? לאן נעלמו?... ההשערה היא שנמסרו לאימוץ לחשוכי בנים שהסתובבו במחנות העולים ונשאלה השאלה: אם כן מי מסר אותם? ואם לא מסרו אותם – האם נחטפו מבתי

19 בסוף חודש מרס 1966 נערך הכנס הארצי הראשון בבית כנסת בתל-אביב. בשלב ראשון נקראה הוועדה, "הוועדה לגלוי ילדי תימן הנעדרים" וכעבור מספר שבועות הוסיפו לשמה את המילה "ציבורית".

20 הוועדה לגלוי ילדי תימן הנעדרים: נדרוש כולנו פתרון אנושי לשאלה כה אנושית, יוני 1966.

21 הכוונה הייתה כנראה למקרה של תמר צוקר.

22 דברי הכנסת, כרך 7, 20 בנובמבר 1950, עמ' 261-262. חיים כהן-מגורי כיהן ברציפות כחבר כנסת מאז הכנסת הראשונה (1949) ועד הכנסת השישית (1969), כלומר היה חבר כנסת גם באמצע שנות ה-60, כאשר פרשת "ילדי תימן הנעדרים" עלתה שוב על סדר היום הציבורי.

23 בתוקף תפקידו כמזכיר "התאחדות התימנים" ניסה שמעון גרידי בשנות ה-50 לפעול בעניין הילדים שנעלמו; ראה לדוגמה מכתב משמעון גרידי ואברהם כהן למשרתת פתח תקוה, מיום 14 ביולי 1950, גנזך המדינה, חטיבת משרד הבריאות ג 57/24/448/3331.

תינוקות ובתי חולים והנהלותיהם הכחישו? ובכלל האם כל הדברים האלו אמת או פרי דמיון?²⁴

אף כי ח"כ עוזיאל ניסח את דבריו בזהירות, השאלות שהעלה באוזני כנסת ישראל היוו נדבך נוסף וחשוב בגיבוש תפיסת ה"חטיפות והאימוצים". במהלך הדיונים בכנסת על אודות הפרשה הצטרפו חברי כנסת מאגודת ישראל שבאופוזיציה למתקפה נגד הממסד. ח"כ מנחם פורוש אמר כי אין זאת פרשה חדשה, אלא "המשך של פרשת ילדי טהרן שביחס אליה קבעה ועדת חקירה בראשות יצחק בן-צבי המנוח, כי הילדים הועברו על דתם".²⁵ ואילו ח"כ שלמה יעקב גרוס קשר את פרשת ילדי תימן הנעדרים לפרשת יוס'לה שוחמכר.²⁶ בהקשר זה יש לציין כי במהלך השנים שבו גורמים שונים להשוות בין פרשת יוס'לה שוחמכר לפרשת "ילדי תימן הנעדרים". תומכי "טענת החטיפות והאימוצים" הדגישו, כי כאשר מדינת ישראל מוכנה להקצות את המשאבים הדרושים, ניתן למצוא ילד שנחטף. לטענה זו נתלוותה גם נימה עדתית, תוך הדגשת מוצאו ה"אשכנזי" של יוס'לה. מליאת הכנסת החליטה להעביר את המשך הדיון לוועדת השירותים הציבוריים, ובמקביל כינסה הוועדה הציבורית עוד כנס הורים. בדבריו בפני ההורים הדגיש יושב ראש הוועדה, טוב צדוק, שלוש נקודות: א. מספר התלונות בדבר היעלמותם של ילדים של עולי תימן עומד על 215; ב. עמרם בלום, היועץ המשפטי של משרד הסעד, אמר לו במפורש כי משרד הסעד הוציא, לאחר שהייה ארוכה, תעודות אימוץ לילדים תימנים שגדלו בידי משפחות לא להם; ג. בידי הוועדה הציבורית ידיעות על אנשים שעבדו במחנות העולים, המוכנים להעיד בשבועה, על העברת ילדים, ביניהם אדם שהיה אחראי לשליחת הילדים לכתובות נתונות.²⁷

לימים התברר כי לא היה עד כזה. זאת ועוד, עו"ד עמרם בלום הכחיש את דבריו של טוב צדוק וטען שכלל לא נפגש עמו. לאחר כנס ההורים ביקש עמרם בלום מטוב צדוק להכחיש את הדברים. צדוק לא היה מוכן לעשות כן, בטענה שזה לא הדבר החשוב בכל בפרשה.²⁸ הדוברים האחרים בכנס הטיחו דברים קשים כנגד משרת ישראל ושאר השלוחות של הממסד. היו אף אנשים שאיימו [שאם] "לא יוחזרו הילדים החטופים – נחשוף פרשה אשר תפגע באנשים, במוסדות ובארגונים חשובים מאוד במדינה". חיים עמרני, מראשי הוועדה הציבורית, טען כי "גוף מסוים עסק באופן שיטתי בהעלמת הילדים והעברתם אל משפחות חשוכות ילדים".²⁹ ראשי הוועדה הציבורית דבקו בטענה שהילדים נחטפו למטרות אימוץ. ראשי הוועדה אף טענו, כי בידיהם רשימה של משפחות אשכנזיות שמחזיקות בילדים תימניים.

24 דברי הכנסת, כרך 46, 19 ביולי 1966, עמ' 2216.

25 דברי ח"כ פורוש לא היו נכונים מבחינה היסטורית. כוונתו הייתה כנראה לוועדת פרומקין, שבשנת 1950 חקרה את משבר החינוך במחנות העולים ולא את פרשת ילדי טהרן. יצחק בן צבי היה חבר בוועדה ולא ישב בראשה.

26 כאן העיר חבר הכנסת אליעזר שוסטק (גח"ל) כי "האיש [איסר הראל] שמצא את יוס'לה הוא עכשיו פנוי", דברי הכנסת, שם, עמ' 2216-2218.

27 "כנס הורי עולי תימן תובע החזרת 215 ילדים שנעלמו ב-1949", הצופה, 5 באוגוסט 1966.

28 פרוטוקול הוועדה לשירותים ציבוריים מס' 34, מיום 5 בספטמבר 1966, עמ' 14-15.

29 עיין לעיל, הערות 20 ו-23.

...כבר נאספות כתובות של משפחות אשכנזיות המחזיקות בילדים תימניים, ובאחד המקומות ראיתי תצלומי אם מאמצת עם בנה, שצולמו בהיחבא. הועד הציבורי טוען שבידיו רשימה ארוכה של משפחות מהעדות האשכנזיות שמחזיקות בילדים תימניים, אך טרם הגיע מועד גילוייה...³⁰

טענותיה של הוועדה הציבורית השפיעו על אחדים מחברי ועדת השירותים הציבוריים. חברת הכנסת רחל צברי (המערך) הביעה את חששה שמא "פרשת ילדי תימן הנעדרים" קשורה למעשים לא חוקיים עד כדי חשדות של חטיפה.³¹ מאידך גיסא היו גם חברי כנסת, בעיקר אלו שהשתייכו למפלגות השמאל, שהתקוממו נגד ההאשמות של הוועדה הציבורית. עו"ד חיים קהן, נציגה של הוועדה הציבורית, צייר בפני חברי ועדת השירותים הציבוריים את המצב העגום שהיה קיים במחנות העולים של יהודי תימן בראשית שנות המדינה, "מחנות העולים היו סגורים. אין יוצא ואין בא".³² כמו כן ציין, כי מקרי ההיעלמות של הילדים הינם מזעזעים "משום שהם מעידים על חטיפה מכוונת". עו"ד קהן אמנם ניסח את דבריו בזהירות, אך הוא לא השאיר ספק לגבי עמדתה של הוועדה הציבורית.

...כתוצאה מן השואה ומקורותיו הטרגיים של עמנו היה לחץ מיוחד לאימוץ ילדים והביקוש לאימוץ ילדים היה גדול ביותר. עובדה זו יש לזכור כאשר סוקרים את הפרשה בה אנו עוסקים... למדינה, [ו]לרשותיה אין רשות להחליט על אושרה של הפרט...³³

חברת הכנסת דבורה נצר (המערך) התנגדה לדבריו ולמסקנותיו וטענה שלא קיימות הוכחות שהילדים אכן אומצו.³⁴

4. ועדת בהלול-מינקובסקי (1967)

בעקבות הדיון בוועדה לשירותים ציבוריים, וביזמת שר המשפטים יעקב שמשון שפירא, הוחלט להקים ועדה, אשר תבחן במשך שלושה חודשים את ההיבטים השונים של הפרשה ותמליץ על המשך הטיפול בה. למעשה דובר על הקמת צוות בדיקה בין-משרדי בראשותם של פרקליט מחוז הצפון, עו"ד יוסף בהלול, שהיה נציגו של שר המשפטים וקצין המשטרה רב פקד ראובן מינקובסקי, נציגו של שר המשטרה אליהו ששון.
ב-3 בינואר 1967 הוצא כתב המינוי לוועדת בהלול-מינקובסקי ובחודש פברואר 1968, לאחר שנה של עבודה, פרסמה הוועדה את הדין וחשבון שלה.

30 דן מרגלית, "המוסדות שותקים", הארץ, 4 בספטמבר 1966. באותו כנס נכחו עיתונאים רבים וכתב קול ישראל. ובימים שקול ישראל היה כמעט הערוץ היחיד, ונודעה לו ממלכתיות, זכו שידוריו להאזנה וגם לאמון רב בקרב הציבור.

31 פרוטוקול ועדת השירותים הציבוריים מס' 34, עמ' 10. נציב משנה יחזקאל קרתי ממשטרת ישראל ועו"ד עמרם בלום ממשרד הסעד שהשתתפו בישיבה טענו מנגד כי לא הייתה קיימת כל אינדיקציה לחשדות אלו.

32 פרוטוקול ועדת השירותים הציבוריים מס' 36, מיום 18 באוקטובר 1966, עמ' 5.

33 שם, עמ' 6.

34 שם, עמ' 10-12.

הוועדה בדקה 342 מקרים³⁵ של ילדי עולים שנעלמו ואלה ממצאיה:
 ילדים שנפטרו: 316 (מתוכם 307 היו של עולי תימן)³⁶
 ילדים שנמצאו בחיים: 4
 ילדים שגורלם לא נודע: 22
 סה"כ: 342

המסקנה העיקרית של הוועדה היא אפוא כי כ-92% מהילדים נפטרו. מספרם הרב של הורים שלא ידעו כי ילדיהם אכן נפטרו יוחס לסיבות אלה:

1. בעיות מנהליות אשר נבעו מקליטת העלייה ההמונית לישראל בתוך פרק זמן קצר.
2. נדודי האוכלוסין ממחנה למחנה, וכן ממחנות למעברות ולשיכון של קבע.
3. הפרדת ילדים מהוריהם ואשפוזם בבתי ילדים ובבתי חולים ללא רישום מתאים.
4. תחלואה ותמותה גבוהות בקרב ילדי העולים.
5. שיבושי שמות ברישומים השונים שערכו המוסדות שטיפלו בעולי תימן.³⁷

באשר לטענת ה"חטיפות והאימוצים" ראוי לתת את הדעת לארבעה היבטים שונים בדין

וחשבון:

א. ילדים (נערות) שנמצאו בחיים

ארבע נערות נמצאו בחיים:

I. חנה בת נחום חלי נמצאה אצל משפחה אומנת בחיפה. לטענת הגורמים המוסדיים מדובר במקרה ידוע של נערה שלא הייתה מוכנה לחזור להוריה הביולוגיים בטענה שהם זנחו אותה. באמצעות לשכת הסעד נערכה פגישה בין הנערה להוריה שהשלימו עם עובדת הימצאותה אצל משפחה אומנת.³⁸

II. יונה בת אהרון כהן נמצאה בבית הוריה, כלומר אצל משפחתה הביולוגית. לדעת חברי הוועדה זהו מקרה שלא היה צריך להיחקר כלל [דהיינו מדובר בתלונת שווא]. ההורים טענו שניסו לקחת את הילדה בשנת 1949, בעת שהייתה מאושפזת בבית חולים רמב"ם. להורים נאמר שהילדה נפטרה, אך לדבריהם הם לא ויתרו והרימו את קולם עד שהילדה הוחזרה אליהם.³⁹

III. מרים בת דוד שוקר, נמצאה אצל משפחה אומנת לפי צו אימוץ חוקי. לדעת חברי הוועדה "אין האב יודע עד היום [1968] על העובדה הנ"ל".⁴⁰

IV. רחל בת מנחם סעדי, נמצאה אף היא אצל משפחה מאמצת, אימוצה נעשה על פי חוק.⁴¹

הדו"ח לא הרחיב את הדיבור לגבי שתי הנערות המאומצות. אולם בעמודו האחרון, העוסק בהמלצות, יש הידרשות קצרה לאימוצן של מרים שוקר ורחל סעדי. הוועדה המליצה "להסמיך

35 הוגשו 339 תלונות שונות אשר התייחסו ל-342 ילדים שנעלמו.

36 יתר הילדים שנעלמו היו ברובם המכריע בני עדות המזרח.

37 דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 182-189.

38 בעת פרסום הדו"ח הייתה חנה חלי כבר בת 18, ראה דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 38 מקרה מס'

34 וכן פרוטוקול ועדת השרותים הציבוריים, מס' 99 מיום 18 ביוני 1968.

39 דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 153-154, מקרה מס' 301 וכן פרוטוקול ועדת השרותים הציבוריים, שם.

40 דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 59 מקרה מס' 64 (הדגשה שלי, ד"ל)

41 שם, עמ' 58, מקרה מס' 80.

את פקידת האימוץ הראשית במשרד הסעד להודיע להורי שני הילדים [הנעדרות] שנתגלו כמאומצים [כמאומצות], במכתב אישי, שהילדים אומצו, ותו לא⁴². המלצת הוועדה תמוהה ביותר. בשני המקרים הגישה כלפי ההורים הייתה בלתי מתחשבת. גם אם חברי הוועדה רצו בטובת הנעדרות המאומצות, והיו מעוניינים למנוע מהן פגיעה נפשית, יש התכחשות לזכותן הטבעית של המשפחות הביולוגיות להתוודע שוב אל בנותיהן. הדבר בולט באופן מיוחד במקרה של משפחת שוקר, שלגביה נאמר במפורש בדו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, כי האב לא ידע על האימוץ, כלומר האימוץ לא נעשה על דעתו⁴³. חברי הוועדה הסתפקו בנימוקים משפטיים יבשים, כגון "מחמת סודיות העניין ובהתאם לחוק האימוץ, אין הוועדה מפרטת את מכלול הפרטים שגילתה..."⁴⁴. זאת ועוד, למרות שיקול שמירת סודיות, אין הוועדה מזכירה את העובדה כי בשנת 1968 לא דובר עוד בילדים כפי שכתוב בדו"ח אלא בשתי צעירות, האחת בת 19 והאחת בת 22. שר המשפטים, יעקב שמשון שפירא, שדגל בגישה שלפיה יש למסור להורים הביולוגיים על האימוצים "ותו לא", אמר בפשטות "אם ההורים יסתפקו בכך, [ו]אם ינקטו צעדים משפטיים, הדרך פתוחה בפניהם"⁴⁵. אולם ההורים לא פנו לערכאות המשפטיות. כנראה לא הייתה להם אפשרות כלכלית לעשות כן, וייתכן שנפגם גם אמונם במוסדות ובמערכת המשפטית.

יש לציין, כי נוהלי האימוץ בתקופה הנדונה היו שונים מאלו הנהוגים היום. בית המשפט המחוזי היה הגורם אשר אישר את אימוצו של ילד פלוני⁴⁶. כאשר היה מדובר באימוץ ילד שזהותו לא הייתה ידועה, היו מפרסמים את הדבר ברדיו ובעיתונות הכתובה. רוב המקרים טופלו בידי השופטים קיסטר ושרשבסקי. עד לשנת 1960 לא הייתה קיימת רשימה מרוכזת של אימוצים, והדבר הקשה על המעקב אחר אימוצים שבוצעו עד שנה זו. רק עם היכנסו של "חוק האימוץ תש"ך-1960" לתוקף, נעשו הדברים בצורה מרוכזת ומסודרת יותר. עד לשנת 1960 היה הטיפול הסיעודי מתבצע באמצעות הרשויות המקומיות, ואף על פי שהיו ברשותם פנקסי אימוצים, הם לא הקפידו תמיד לרשום את כל מקרי האימוץ⁴⁷. באותה תקופה היה אימוץ יכול להתבצע גם בידי בית דין רבני. ועדת בהלול-מינקובסקי בדקה 40 מקרים של ילדים מאומצים, שלגביהם היה חשד שנלקחו מההורים הביולוגיים ללא הסכמה או שהיה מדובר באימוצים לא חוקיים. ברוב המקרים דובר בילדים תימנים. 27 שמות מתוך 40 המקרים ה"חשודים", ובהם גם המקרה של תמר צוקר, הועברו לוועדת בהלול-מינקובסקי על ידי הוועדה הציבורית⁴⁸. כזכור, טענה הוועדה הציבורית בזמנו כלפי היועץ המשפטי של משרד הסעד, כי הוא נתן "לגליזציה לאימוצים לא חוקיים", אולם בכל המקרים שנבדקו לא מצאה הוועדה פגם במסמכי האימוץ ולדעתה נעשו כל האימוצים כחוק⁴⁹.

42 שם, עמ' 189, סעיף 4.

43 שם, עמ' 59; אין זאת אומרת שהאימוץ היה לא חוקי.

44 שם, עמ' 58.

45 שר המשטרה, "נמשיך לחפש 22 ילדים הנעדרים עדיין", אפיקים, כו, 1968.

46 בדרך כלל הייתה המשפחה מקבלת את הילד תחילה כמשפחה אומנת ורק מאוחר יותר התחילו בהליכי האימוץ.

47 פרוטוקול ועדת השירותים הציבוריים, שם, עמ' 15-16.

48 מכתב מהוועדה הציבורית לעו"ד ח' קהן וע' חובב מיום 6 באפריל 1967, ארכיון ד"ל. בראש המכתב מופיעה כותרת "סודי".

49 עיין לעיל, סעיפים א-ג.

ב. 22 הילדים הנעדרים

ועדת בהלול-מינקובסקי לא הצליחה לברר מה עלה בגורלם של 22 ילדים, ואלה נשארו בגדר "נעלמים". הוועדה המליצה להודיע על כך להורים, וכן ליידע אותם כי החיפושים אחריהם יימשכו.⁵⁰ גם עו"ד קהן דרש את המשך החקירה בארץ ובחו"ל בעניין זה.⁵¹ ראשי ועדת בהלול-מינקובסקי, ובמיוחד רפ"ק ראובן מינקובסקי, התנגדו נחרצות להמשך החיפושים בארץ, ועל כן נמשכה החקירה למעשה רק בחו"ל. גם שר המשטרה תמך בגישה זו.⁵²

ג. החיפושים בחו"ל

עיקר החיפושים בחו"ל התבצעו במסגרת עבודתה של ועדת בהלול-מינקובסקי, וקצתם בוצעו לאחר פרסום דו"ח הוועדה. הרקע לחשדות לגבי חטיפת ילדים והעברתם/הברחתם לחו"ל מקורו בכתבות שהתפרסמו בשבועון *העולם הזה* בראשית שנת 1967.⁵³ בכתבה הראשונה שהתפרסמה ב-11 בינואר (ימים ספורים לאחר הקמת ועדת בהלול-מינקובסקי) ונשאה את הכותרת הסנסציונית "ילד ב-\$5000", נאמר כי החטיפות היו מאורגנות, ויש מילדי תימן שהוברחו לארה"ב ונמסרו שם למשפחות יהודיות. בעמוד השער של העיתון נכתב באותיות קידוש לבנה, "הגלוי המזועזע של השנה – ילדי תימן נמכרו לאמריקה". העיתון אף פרסם את תמונתו של אזרח ישראלי שהציג את עצמו כרב ואשר היה מעורב בפרשה.⁵⁴ לטענת השבועון, נעשה הדבר לאור המחסור הגדול בילדים יהודים לאימוץ בארה"ב, ועל כן היו זוגות יהודים שהיו מוכנים לשלם סכומי כסף גדולים כדי לזכות בילד. הכתבה כללה גם פרטים לגבי שני ילדים תימנים שאומצו בידי משפחות בניו ג'רסי וילד שאומץ בבאלטימור.

בלי להירש לאמיתותן של ה"עובדות" שזכו לפרסום הרעשני, חשוב להבין את תגובותיהם של ההורים האומללים. הם היו רגישים ביותר לכל פיסת מידע שהגיעה לאוזניהם והייתה קשורה ולו בעקיפין לפרשת הילדים הנעלמים. המידע נתפס בעיניהם כאמת גמורה וסופית. אם עד כה היו למשפחות חשדות בלבד, הרי שחשדות אלו קיבלו עכשיו "ביסוס עובדתי" באמצעות הכתבה. כעבור שבועיים פרסם שלום כהן, אחד משני עורכי העיתון, כתבה נוספת. ובה הביע את פליאתו על שאף גורם מוסמך לא פנה אל העיתון בעקבות הכתבה. כהן דרש, שהגורמים הממלכתיים יטפלו בנושא, ושהעניין ייחקר בידי משטרת ישראל בארץ ובידי השב"כ והנציגים הדיפלומטיים בחו"ל.⁵⁵ השבועון המתחרה *כלל* לא היה יכול לעמוד בשתיקה ופרסם גם הוא דיווח על ילדים לאימוץ במחיר של 5000 דולר. גם בו נטען כי ידיו של רב מסוים היו במעל והעיתון אף פרסם את שמו – הרב יששכר בר ברגמן, עסקן ידוע בתנועת המזרחי בארה"ב.⁵⁶ כעבור שבוע דיווחה כתבת של השבועון על "מתווכת ילדים לאימוץ" שמסייעת להעברת ילדים ישראלים לחו"ל לצורכי אימוץ. הפעם ירד המחיר לאימוץ מ-5000 דולר (כ-15,000 ל"י) ל-10,000 ל"י.⁵⁷

50 פרוטוקול ועדת השירותים הציבוריים, מס' 113 מיום 25 ביוני 1968, עמ' 5.

51 פרוטוקול ועדת השירותים הציבוריים, מס' 114, מיום 2 ביולי 1968, עמ' 3.

52 שר המשטרה היה מוכן להמשיך את החיפושים בארץ אך ורק "אם החקירה בחו"ל תחייב חקירה נוספת בארץ", ראה פרוטוקול ועדת השירותים הציבוריים, מס' 116 מיום 16 ביולי 1968, עמ' 3.

53 כנוזר לעיל, כתבות פורסמו כבר בשבועון *לאשה* בסוף 1964.

54 העולם הזה, מס' 1532, מיום 11 בינואר 1967.

55 שלום כהן, "קורא יקר", העולם הזה, מס' 1534, מיום 25 בינואר 1967.

56 בול, מס' 498.

57 שושי תדהר, "את רוצה תינוק? 10,000 ל"י בבקשה!" בול מס' 499.

הפרסומים בשני השבועונים, ובמיוחד הגילויים מחדש ינואר 1967 *העולם הזה*,⁵⁸ שהיה עיתון בעל תפוצה רחבה, לא היו נוחים לוועדת בהלול-מינקובסקי. שהייתה רק בראשית התארגנותה. בעקבות הכתבות, ובמיוחד לאור נכונותו של העורך שלום כהן לספק מידע לשלטונות, וכן לאור הדרישה להקמת ועדת חקירה פרלמנטרית, התקיימה במערכת העיתון פגישה עם נציגי הוועדה כבר ב-5 לפברואר 1967. בפגישה חזר שלום כהן על הטענות שכבר התפרסמו בעיתוננו והוסיף, כי דמות המפתח היא אכן הרב ברגמן מניו יורק כפי שטען גם העיתון המתחרה. לדבריו, הרב ברגמן שהה בארץ כמה שבועות קודם לכן, אך בשל הפרסומים עזב את הארץ וחזר לארה"ב. כמו כן ציין כי ברגמן היה בנו של רב ידוע מירושלים, שירד לארה"ב לאחר שהסתבך בשנת 1939 בהברחת סמים בתוך ספרי קודש. לפי כהן עסק ברגמן בסיוע ובתיווך לאימוץ ילדים בין השנים 1949-1951. הוא חזר ונקב בשמותיהן של שלוש המשפחות מניו ג'רסי ומבאלטימור כמשפחות שאימצו ילדים תימנים.⁵⁹ שבועיים לאחר הפגישה עם שלום כהן התקבל מכתב מעולה חדש מארה"ב, שסיפר גם על רב שעסק במכירת תינוקות בארה"ב בראשית שנות ה-50.⁶⁰ בעקבות המידע דרשו חברי "הוועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן הנעדרים" כי "תוקם זרוע נוספת [בנוסף לסגל העובדים הקבוע של ועדת בהלול-מינקובסקי] לחקירת מקרי אימוץ ידועים בחו"ל".⁶¹ דרישה זאת לא התקבלה, אך הוחלט כי ייערכו חקירות בחו"ל באמצעות נציגי משטרת ישראל בניו יורק. החקירות אכן נערכו, ומשטרת ישראל הסתייעה לצורך כך בסוכנים של ה"מוסד". במסגרת החקירות נבדקו בין השאר המידע והשמות שהתקבלו מעורכי השבועון *העולם הזה*,⁶² אולם, החקירות לא העלו פירות.⁶³ נמצא שהמידע ה"סנסציוני" של הפרסומים היה דל והתבסס אך ורק על שמועות.⁶⁴ הממצא היחיד שהעלו החקירות היה, כי אחד משותפיו של הרב ברגמן שהיה נשוי לאישה ישראלית, אימץ בזמנו שני ילדים. לא היה ברור אם הילדים האלו נמנים עם הילדים הנעדרים. בינתיים הספיק האיש להתגרש מאשתו וזו חזרה עם שני ילדיה לישראל.⁶⁵

ועדת בהלול-מינקובסקי לא מצאה אפוא תימוכין ל"טענת החטיפות והאימוצים". חוסר הממצאים לא מנעו מחברי הוועדה הציבורית להמשיך ולטעון לאימוצים וחטיפות.

58 עיין לעיל, הערות 51-52.

59 זיכרון דברים מיום 5 בפברואר 1967, חתום בידי ר' מינקובסקי, גנוז המדינה, 1397 י"ת/6.

60 מכתב מיעקב שיף אהרונסון לעו"ד י' בהלול מיום 13 בפברואר 1967, גנוז המדינה, שם. חוקרי ועדת בהלול-מינקובסקי גם נפגשו עם שיף, ראה זיכרון דברים מיום 22 בפברואר 1967, חתום בידי ר' מינקובסקי, לגבי פגישה עם שיף שהתקיימה ביום 21 בפברואר 1967, שם. לפי המידע שהגיע לוועדת בהלול-מינקובסקי התברר לחוקרים כי הרב ברגמן ואביו, אכן היו מוכרים בישראל כאנשים בעלי עבר מפוקפק.

61 פרוטוקול ישיבת ועדת בהלול-מינקובסקי מס' 9 מיום 7 במאי 1967, שם.

62 מעניין לציין כי העורך השני של העולם הזה, אורי אבנרי, שהיה חבר כנסת באותה תקופה, ואף כיהן כחבר וועדת השירותים הציבוריים, כמעט שלא השמיע את קולו במסגרות הפרלמנטריות שדנו בסוגיית הילדים שנעלמו.

63 הבדיקות והחקירות של גורמי הביטחון השונים בארה"ב לא היו מעמיקות; ברם גם בדיקות שעשית בארה"ב כעבור 12 שנים לא העלו כל ממצא חדש.

64 במחקר בשנת 1983, נאמר כי לא היה ניתן לסמוך על הטענות הסנסציוניות של השבועון, עיין לעיל הערה 3. ברם, עו"ד י' בהלול ועו"ד ח' קהן טענו, כי המידע שהיה בידי העיתון היה רציני ואמין, ריאיון עם השופט י' בהלול בביתו בחיפה ביום 17 בספטמבר 1986 וריאיון עם עו"ד חיים קהן במשרדו בירושלים ביום 19 באוגוסט 1985.

65 היו ידיעות סותרות בקשר לאשתו הראשונה של האיש והיו מקורות אשר טענו, שהאישה לא הייתה ישראלית כלל.

עם סיום עבודתה של ועדת בהלול-מינקובסקי והגשת הדו"ח הסופי, נקלעה הוועדה הציבורית למבוכה. היא זו שהייתה אחד הגורמים העיקריים להקמת ועדת בהלול-מינקובסקי, כעת היה עליה לגבש את עמדתה לגבי ממצאי הדו"ח. הדבר לא היה פשוט כל עיקר, היות שלפני מינויה של ועדת בהלול-מינקובסקי קבעה הוועדה הציבורית נחרצות, שבתקופת קליטת העלייה הגדולה מתימן בוצעו מעשים חמורים ואומצו ילדים שלא כחוק. כמו כן טענו ראשיה כי בידיהם ראיות לטענות קשות אלו. זאת ועוד, במהלך עבודתה של ועדת בהלול-מינקובסקי איבדה הוועדה הציבורית את השפעתה לקרב משפחות הילדים שנעלמו בציבור של יוצאי תימן. סופו של דבר היה בהחלטה של ראשי הוועדה הציבורית להשלים עם מסקנות והמלצות דו"ח בהלול-מינקובסקי ולברך על המוגמר.⁶⁶ במקביל ביקשה הוועדה להמשיך את החיפושים אחר 22 הילדים שגורלם לא נודע, בקשתם זו לא חרגה מהמלצות ועדת בהלול-מינקובסקי. ביום ה-17 באוקטובר 1967, קיימה הוועדה הציבורית את "כנס הנעילה" בתל-אביב, בהשתתפות בני המשפחות של הילדים שנעלמו, ונכבדים הנוגעים בדבר. בכנס העניקו ראשי הוועדה הציבורית תעודות הוקרה ליוסף בהלול ולראובן מינקובסקי.⁶⁷ בדרך זו ביטאו טוב צדוק, חיים עמרני וחבריהם את נכונותם לקבל את מסקנות דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי. עמרני סיכם את פעילות הוועדה:

... תוצאות החקירה אומנם [היו] מאכזבות, שכן מתוך 342 תלונות נתגלו 316 כמתים... אך אין בכך כדי להקטין את גודל הפעולה וחשיבותה. יש לזכור כי ההורים לא ידעו מה עלה בגורל בניהם ועתה יש לנו פתרון למרבית הנעדרים...⁶⁸

"פרשת ילדי תימן הנעדרים" הוסרה מסדר היום הציבורי. עם זה יש לציין כי השנים 1966-1968 היו חשובות לפרשה כי היא עלתה לתודעת הציבור הרחב, וכן היא זכתה להיחקר בידי ועדה מוסמכת הגם שממצאיה היו מאכזבים. הפרשה נרגעה אך לא הסתיימה ולא גוועה. בשנים הנדונות, הונחה אפוא התשתית המוצקה ל"טענת החטיפות והאימוצים", והפרשה שבה והתפתחה.

5. 1966-1988 : מוועדת בהלול-מינקובסקי ועד ועדת שלגי

עם סיום עבודתה של ועדת בהלול-מינקובסקי שלחה משטרת ישראל להורים מכתבים שכללו את תוצאות החקירה לגבי ילדם. רוב המשפחות נמנו עם אלה של 316 הילדים שהוועדה קבעה כי נפטרו. פעילותה של הוועדה הציבורית נפסקה כמעט כליל למרות התחייבות של שר המשטרה ששון להמשיך את החיפושים אחר 22 הילדים שגורלם לא נודע, ונעשה מעט מאוד

66 בדיונים שנערכו בוועדת השירותים הציבוריים אמנם הוצגו מספר שאלות ודרישות להבהרה על ידי ראשי הוועדה הציבורית וגם נתקבלו תשובות. אולם לא היה ערעור של ממש על המסקנות הסופיות של הדו"ח; ראה את הפרוטוקולים המפורטים של ועדת השירותים הציבוריים: מס' 113 מיום 25 ביוני 1968, מס' 114 מיום 2 ביולי 1968, מס' 116 מיום 16 ביולי 1968 ומס' 117 מיום 23 ביולי 1968.

67 כמו כן זכו לתעודות הוקרה גם נציגי הוועדה הציבורית שפעלו ליד ועדת בהלול-מינקובסקי, חיים קאהן ועמי חובב.

68 'שר המשטרה, "נמשיך לחפש אחר 22 הילדים הנעדרים עדיין", אפיקים, גיליון כז, דצמבר 1967.

בתחום זה. הוא הדין לגבי המשך החיפושים בחו"ל. נערכו מספר חקירות שטחיות, אך בשנת 1970 נפסקו גם הן.⁶⁹ ניכר כי הממסד היה מעוניין בסגירת הפרשה, בעוד המשפחות המשיכו להתייחס בחשדנות למסקנות ועדת בהלול-מינקובסקי. הדבר נבע בין השאר ממכתבים ומהודעות שהמשיכו להגיע ממוסדות ממשלתיים לאותם הילדים אשר ועדת בהלול-מינקובסקי קבעה שנפטרו. בין אלה היו דרישות תשלום של אגרות שונות, כגון אגרת הטלוויזיה לשנת 1985/1986, שנשלחה ליוסף ג'החסי למרות שבדו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי נקבע שהילד נפטר בזמנו בבית החולים בפרדס חנה.⁷⁰ באותה תקופה הגיעה עבורו גם דרישה להגשת דו"ח למס הכנסה.⁷¹ למשפחות אחרות הגיעו מעת לעת הודעות בדבר רישומם של הילדים המתים בפנקס הבוחרים. לדוגמה, לקראת הבחירות לכנסת ה-11 הופיע שמו של מתנה בן מוסא אסבת, ברשימת הבוחרים ביישוב גדעונה. ברם, בדו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי נקבע, כי מתנה אסבת נפטר ב-20 בנובמבר 1949 ונקבר בחיפה.⁷²

היו גם מקרים שבהם קיבלו ההורים פרטים על פטירת הילד, אך לא יכלו לקבל מידע לגבי מקום קבורתו. עובדה זו הגבירה את החשדנות ואי האמון כלפי הממסד. ההורים ל-22 הילדים, אשר גורלם לא נודע, דרשו את המשך החקירה, ואולם, גם המקרים המעטים שבהם התקיימו חיפושים העלו חרס.⁷³ באשר לחיפושים מחוץ לגבולות ישראל, נמסר ממשטרת ישראל, כי בזמנו נחקרו שני רבנים מארה"ב אך "החקירה הוכיחה שאין שמץ של אמת בידיעות שפורסמו".⁷⁴

בשנות ה-80 עלתה "פרשת ילדי תימן הנעדרים" שוב לדיון ציבורי בישראל. בשנת 1983 פורסם מחקר על עלייתם וקליטתם של יהודי תימן. בפרק שדן בילדים שנעלמו, נמתחה ביקורת על מסקנות ועדת בהלול-מינקובסקי. בין השאר נטען, כי מספר הילדים שנעלמו היה גדול בהרבה מהמספר שפרסמה הוועדה, דהיינו 342 ילדים.⁷⁵ בראשית שנת 1985 פורסמו תחקירים חדשים בעיתונים *מעריב* ו*העידן*⁷⁶ ובעקבותיהם התחילה כמעט כל העיתונות הכתובה והאלקטרונית לייחד מקום לנושא. בתוך זמן קצר חזרה הפרשה לראש סדר היום. החידוש הגדול בפרסומים הרבים היה הצהרותיהם של מספר אנשים, באמצע שנות ה-30 לחייהם, שטענו כי הם נמנים עם ילדי תימן הנעדרים. אחת מהם הייתה ורדה פוקס מחולון שבריאיון לעיתון *מעריב* אמרה:

69 יוסף בהלול סבר כי יש להמשיך את החקירות בחו"ל גם לאחר הגשת דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, ריאיון עם 'י' בהלול בחיפה ביום 17 בספטמבר 1986. גם עו"ד חיים קהן היה באותה דעה, ריאיון עם ח' קהן בירושלים ביום 11 בפברואר 1986.

70 ראה דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 35, מקרה מס' 26; בדו"ח אין ציון של תאריך הפטירה. יש לציין, כי הוועדה קבעה, שגם האח התאום שלום ג'החסי נפטר, ראה דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 34, מקרה מס' 25.

71 הודעה של משרד האוצר/אגף מס הכנסה ומס רכוש ליוסף ג'החסי מיום 27 בדצמבר 1985, ארכיון ד.ל.

72 ראה דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי, עמ' 129, מקרה מס' 246. בתיק הרפואי נכתב, כי הילד נפטר בתאריך 20 בנובמבר 1949, ואילו בתעודת הפטירה נקבע יום הפטירה ל-25 בנובמבר 1949.

73 ראה לדוגמה מכתב ממשטרת ישראל למשפחת השאש מיום 27 ביולי 1969, ארכיון ד"ל שם.

74 זהו מחקר שערכתי, ראה לעיל הערה 3.

76 בוקי נאה, "אחותי אסתר מתה וחיה בתל-אביב", מעריב, 22 בפברואר 1985; אילן מגט, "פתאום היא תבוא ותגידי הנה זו אני", העיר, 22 בפברואר 1985.

...אני משוכנעת באלף אחוזים. כשהייתי תנוקה, נחטפתי מבית-חולים ונמסרתי לאימוץ. להורי אמרו שנפטרת. כבר 20 שנה אני מחפשת את הורי ומשוכנעת שיום אחד אמצא אותם בריאים ושלמים בישראל...⁷⁷

בכתבה דווח גם על ש"פ, איש עסקים צעיר מבאר שבע "בעל חזות תימנית, איש המשוכנע שהוא תימני גנוב". בעקבות גל הפרסומים בעיתונות הכתובה וברדיו הוחלט לחדש את פעילותה של הוועדה הציבורית, ויגאל יוסף, ראש המועצה המקומית של ראש העין הועמד בראשה.⁷⁸ מטרתה הייתה הקמת ועדת חקירה חדשה, הפעם ממלכתית. הוועדה הציבורית החדשה פעלה בנחרצות, חבריה נפגשו עם חברי כנסת ועם שרים, בהם שר המשפטים משה ניסים (ליכוד). הם השתתפו בישיבות של ועדת הפנים שדנה ב"פרשת ילדי תימן הנעדרים" לאחר שהנושא הועלה על סדר היום של מליאת הכנסת.⁷⁹ כעבור חודש פרסמה ועדת הפנים של הכנסת סיכום דברים, ובו המליצה על המשך חקירת הפרשה.⁸⁰ כמו כן ביקשה הוועדה לערוך בדיקות תיאום רקמות (בדיקות MHC) לכל ההורים שטענו להיעדרות ילדיהם, וכן לאותם צעירים שחשבו, כי הם אכן משתייכים "לילדי תימן הנעדרים".⁸¹ ב-10 בנובמבר 1985 התקיים כנס גדול בראש העין בהשתתפותם של אישי ציבור ולמעלה מ-400 בני משפחה. ביומן הבוקר של גלי צה"ל נאמר:

...הסיפור שעוד לא סופר כולו, נשמע דמיוני לגמרי ומדהים ממש... ילדים שאושפזו בבתי חולים באיזור נעלמו כאילו בלעה אותם האדמה... ילדים קטנים נמסרו אולי למשפחות חשובות... הערב הזה מתכנסים הורי הנעלמים ובני משפחותיהם ותובעים לדעת מה גורל ילדיהם...⁸²

אחד מרגעי השיא של הכנס היה כאשר "אחד הילדים הנעלמים", הכוונה לש"פ,⁸³ קם ואמר:

...גדלתי בבית מסודר במשפחה אירופאית. לא היה חסר לי שום דבר, אבל היום אני מסתכל על הפרשה הזוועתית הזאת ומקווה שהפעם תיפתר התעלומה אחת ולתמיד. אני רוצה לגלות את הזהות שלי. צריך לשבור את קשר השתיקה האופף את הפרשה. יש לי רצון לפתור סקרנות ששנים מנקרת בלב... אני מקווה שהכנס ישא פרי...

77 ברוך נאה, "אני תימני גנוב, בטוחה ורדה פוקס, בת 35 מחולון", מעריב, 27 בפברואר 1985
78 חברים אחרים בוועדה היו, יצחק קטעבי, ראש המועצה המקומית קריית עקרון, אברהם בדיחי, סגן ראש המועצה המקומית קריית אונו ושמריהו הלל, סגן ראש המועצה מטה יהודה. טוב צדוק שהיה ראש הוועדה הציבורית בתקופת פעילותה של ועדת בהלול-מינקובסקי, שימש עתה כמזכירה.

79 ראה לדוגמה פרוטוקול ישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה, מיום 12 ביוני 1985.

80 הסיכום פורסם בתחילת חודש אוגוסט 1985. הוא מופיע ללא ציון התאריך, והוכן כנראה ביום 31 ביולי.

81 באשר לבדיקות לתיאום רקמות בתקופה הנדונה, אמצע שנות ה-80, ראה: הרב מרדכי הלפרין, ד"ר חיים בראומבר ופרופ' דוד נלקן, "קביעת אבהות באמצעות מערכת תאום הרקמות המרכזית (M.H.C.)", בתוך: איתמר ורהפטיג (עורך), תחומין – תורה, חברה ומדינה, קובץ הילכתי, ד, הוצאת צומת, תשמ"ג, עמ' 431-450.

82 "בוקר טוב ישראל", גלי צה"ל, 10 בנובמבר 1985.

83 עיין לעיל, הערות 78 ו-77.

דבריו ועצם הופעתו של אחד "הילדים האבודים" בכנס שבו השתתפו מאות מבני משפחות הילדים שנעלמו, עוררו התרגשות רבה ביותר בקרב הנוכחים. עבורם הייתה זאת הוכחה נוספת לאמיתות טענת "החטיפות והאימוצים", והפעם הייתה זאת "הוכחה אנושית, נושמת ומדברת". הכנס בראש העין היה נדבך חשוב במאבק הציבורי למען הקמת ועדת חקירה ממלכתית, וסייע רבות לוועדה הציבורית. דרישתה להקמת ועדת חקירה ממלכתית זכתה לתהודה רבה.⁸⁴

שני העיתונים הגדולים אף פרסמו מאמרי מערכת בנושא. *במעייב* כתבו: "אפילו היה ילד אחד בלבד – חובת המדינה לברר את העניין עד תום. לא כל שכן שמדובר בחמש מאות ילדים שלדברי ההורים נגנבו מהם"....⁸⁵ גם *ידיעות אחרונות* הצטרף לדרישה זאת: "נמאסו עלינו כל ועדות החקירה שלנו, ואולם כשאתה קורא על האופוריה המחרידה של עולי 'על כנפי נשרים' שבהגיעם ארצה, אליה יצאה נפשם, נגזלו מהם 500 מתינוקותיהם אותם הם הביאו עמם והללו נעלמו במחשכים, כאילו בלעתם האדמה הזאת – אין אתה יכול שלא לדרוש עם הוריהם האומללים: חקירה תהיה!"⁸⁶

רק עיתון אחד יצא נגד הכנס ונגד פעילותה של הוועדה הציבורית. זהו עיתונה של ההסתדרות הכללית, *דבר*, אשר כתב:

עסקני ליכוד זוטרים הם שעוררו מחדש את פרשת ילדי תימן האבודים ועזרו לארגן הכינוס בראש העין. בעוד מזכ"ל ההסתדרות, ישראל קיסר, ישב על בימת הכבוד, עסקו אנשי הליכוד בעבודה השחורה, בתקוה להפיק הון פוליטי מהטרגדיה של חטיפת ילדים שפרטיה לא נחקרו עד היום הזה.⁸⁷

מעניין לציין, כי במקביל להאשמות כלפי פעילי הליכוד, נאמר גם *בדבר* שהיו חטיפות של ילדים, ובדרך זו תרם העיתון לחיזוק קונספציית חקירה ממלכתית לפרשת "ילדי תימן הנעדרים". ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת הצטרפה לדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית, וקראה לממשלה לפעול בנדון.⁸⁸ הוועדה המשיכה לעסוק בנושא, ובסוף שנת 1985 הוזמן אביגדור פאר להופיע בפניה. פאר כיהן בראשית שנות המדינה כסגן מנהל של המחלקה לטיפול בעולה במשרד הסעד. בהתייחסו לפעילותם של ארגוני הנשים בתקופה הנדונה, אמר פאר כי ילדי עולים הופנו לארגונים אלו לפי מפתח מפלגתי. כמו כן העיד, כי לעתים נותק הקשר בין הילד שהועבר למוסד ובין ההורים שהיו טרודים בבעיות קליטה וקיום. פאר גם התייחס לנושא האימוצים:

...הרבה אנשים באו לחפש ילדים לאימוץ, אבל לא באופן רשמי, ולא אמרו בגלוי שהם באו לחפש ילד לאימוץ... אני לא יכול להאשים את העובדת הסוציאלית... כך שאם העובדת הסוציאלית עשתה זאת, הרי היא עשתה זאת מפני שהיא ידעה שההורים לא

84 'ערב חדש', הטלוויזיה הלימודית, 10 בנובמבר 1985. התכנית כללה ריאיון עם ש"פ ששמו הוזכר לעיל; "מבט לחדשות", הטלוויזיה הישראלית, 10 בנובמבר 1985.

85 מעריב, 12 בנובמבר 1985.

86 הרצל רוזנבלום, ידיעות אחרונות, 12 בנובמבר 1985.

87 "הליכוד בעקבות ילדי תימן", דבר, 15 בנובמבר 1985.

88 ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת הצטרפה לדרישה להקמת ועדת חקירה לפרשת "ילדי תימן הנעדרים" וקראה לממשלה לפעול בנדון.

באו אל ילדם במשך שלושה או ארבעה חודשים ולא לקחו את הילד. והצעקה הראשונה על היעלמות הילדים האלה קמה רק כעבור עשר שנים...⁸⁹

לדבריו, היו מקרים של מסירת ילדים לאימוץ, אך הדבר נעשה משום "שמישהו כנראה חשב שהוא יעשה מעשה אנושי, אם ימסור את הילד הזה למשפחה חמה הרוצה בו, ושאו יהיו לילד הסיכויים לגדול בבית שידאג לחינוך שלו ולכל מחסורו".⁹⁰ והוסיף, שאורחים רבים ממשרד הסעד באו לבקר במוסדות השונים שטיפלו בילדים. בין המבקרים היו גם אורחים מחוץ לארץ, ולפי השמועות הם אימצו ילדים.⁹¹

פאר אישר, שבאופן אישי הוא לא ידע על אף מקרה של אימוץ, ודבריו בוועדה היו מבוססים על עדות שמיעה והתרשמות כללית. מאוחר יותר אמר, כי דבריו לא הובנו כהלכה וכי אף פעם לא טען כי היו חטיפות או העלמת ילדים בצורה מכוונת. למרות זאת הייתה עדותו בוועדת הפנים ואיכות הסביבה עתידה לשמש כחיוק ל"טענת האימוצים והחטיפות". תומכי גישה זו הרבו לצטט מדבריו של פאר, ורואים בהם עד היום הוכחה חותכת, שבראשית שנות המדינה אכן חטפו ואימצו ילדים תימנים, וכן ילדים של עולים אחרים.⁹²

בהמשך לדיונים בוועדת הפנים ואיכות הסביבה קיבלה "טענת החטיפות והאימוצים" תמיכה נוספת במליאת הכנסת, כאשר ח"כ הרב חיים דרוקמן (מפד"ל) העלה הצעה דחופה לסדר היום בדבר חומרת הגילויים על לקיחת ילדים תימנים מחיק הוריהם ומסירתם לאימוץ ללא ידיעת הוריהם. הדעה שרווחה בציבור, ואשר הובעה בתקיפות בכנסים ובאמצעי התקשורת, הייתה שילדים של עולי תימן נלקחו לפני שנים מהוריהם, ועל מדינת ישראל לחקור את הפרשה לעומקה ולאתר את הילדים. אמנון חבר [חבורה] פנה אל אחותו שנעלמה במכתב שפורסם בעיתון *העיד*: "אני מקווה מאוד, שלפחות תסכימי להפגש איתי ולערוך הכרות ביני לבין משפחתי שלי. אני כיום [בן] 32 נשוי + [1] פרימיטיבי...".⁹³ בדומה לרבים אחרים בקהילה התימנית בישראל בכלל ובקרב משפחות הילדים בפרט הביע אמנון חבר את ביטחונו המלא, כי אחותו אמנם נמצאת בחיים וכי היא גדלה אצל משפחה אשכנזית מאמצת. "טענת החטיפות והאימוצים" הלכה אפוא והתחזקה. אמצעי התקשורת המשיכו לדווח בהרחבה על הפרשה ובין השאר פורסם ריאיון עם צעיר מקריית אונו בשם אורי, שאף הוא נחשב אחד הילדים הנעדרים. אורי מסר בריאיון, כי הוא מתכחש לעברו ואינו מעוניין להכיר את הוריו הביולוגיים.⁹⁴ גם תמר כבירי, בתה של רות צוקר,⁹⁵ נהגה באופן דומה. בריאיון לתכנית הטלוויזיה "מבט שני" אמרה תמר בנחרצות כי טוב לה במסגרת שבה היא חיה, ואין לה כל רצון לקיים קשר כלשהו עם אימה

89 קביעה זאת אינה נכונה מבחינה עובדתית, התלונות הראשונות על היעלמות ילדים הוגשו כבר בתקופה שהילדים נעלמו, כלומר בסוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50 של המאה ה-20.

90 סיכום ישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת מיום 31 בדצמבר 1985. ראה גם את כתבתו של אמנון לוי, "פרשת ילדי תימן – ההורים שנעלמו", חדשות, 17 בינואר 1986.

91 שם, שם.

92 פאר סיפר בעדותו על קשיי הקליטה של התקופה הנדונה, על ריבוי הילדים החולים, על היעדר אמצעים ממלכתיים למתן טיפול נאות לעולים, ועקב כך על התגייסותם של ארגוני הנשים לסיוע. ארגונים אלו, ובראשם ארגון אמהות עובדות (הסתדרות), ויצ"ו, נשות מזרחי, נשות אגודת ישראל ונשות הציונים הכלליים, הקימו מוסדות שונים, פתוחים וסגורים, בהם נקלטו ילדי העולים. הילדים חולקו לפי מפתח מפלגתי, כאשר המספר הגדול ביותר של ילדים הופנה לארגון "אמהות עובדות".

93 "מכתב לאחות", העיר, 1 במרס 1985.

94 אלן מגט, "אף אחד לא יקח את שמוליק", העיר, 1 במרס 1985.

95 עיין לעיל הערות 16-17.

הביולוגית.⁹⁶ דבריהם של אורי ותמר ואי נכונותם המוחלטת לקיים קשרים עם בני המשפחה התימנים-הביולוגיים נתפסו בעיני רבים מבני תימן כהוכחה נוספת לעוול אשר נגרם להורים שילדיהם נלקחו מהם. עכשיו, כאשר "נתגלתה האמת", התברר כי אכן היו ילדים תימניים שאומצו וגדלו במשפחות אשכנזיות, למרות שאותם הילדים מתכחשים לעברם ולמוצאם התימני.

שנת 1985 הייתה השנה בה שבה "פרשת ילדי תימן הנעדרים" לתודעה הציבורית, והשנה בה הלכה והתחזקה "טענת החטיפות והאימוצים". בשנה זו יצא לאור ספרו של אברהם עובדיה *נתיבות תימן וציון*. המחבר עלה מתימן בשנות ה-30 והיה פעיל במפא"י. כאשר הגיעו עולי "על כנפי נשרים" בשנים 1948-1949 הוא עסק בקליטת העולים החדשים כמנהל מחנה העולים ראש העין א. בשנת 1985 פרסם ספר אוטוביוגרפי בו התייחס, בין השאר, לתקופת עבודתו כמנהל מחנה עולים. אברהם עובדיה אישר בספרו, כי בתקופה הנדונה אכן נחטפו ילדים תימנים:

... באותם ימים שעבדתי במחנה א' נחטפו ילדים וילדות רבים, בני שנה ובני שישה חדשים, בני שבוע ושבועיים. הייתה זו תמונה מזעזעת לראות הורים מחפשים את ילדיהם שנלקחו מהם בטענה שהם "חולים" ועלולים למות. ואלה התימנים שהאמינו ליהודים "טובי לב" הדואגים לבריאות ילדיהם מסרו אותם מתוך אמון רב ולא עלה בדעתם שלא יזכו לראותם יותר... יום יום היו באות הנשים האומללות, בוכות ומבכות את שומעיהן. כל אחת הייתה צועקת: איה בני? איה בתי? היו שהיתה זו לידתן הראשונה ועוד לא הספיקו להניק דיין. והאב היה צועק: איך יכול להיות שיהודים יחטפו ילדי יהודים...⁹⁷

הדברים הנחרצים של עובדיה, מנהל מחנה ופעיל קליטה בתקופת העלייה הגדולה והשתייכותו הפוליטית הגלויה למפא"י, שהייתה אז המפלגה השלטת במדינת ישראל, הופצו במהרה בין יהודי תימן. כפי שניתן להניח, מכוח מעמדו ועיסוקו קיבלו משפחות הילדים הנעדרים ורבים אחרים את דבריו כעובדה גמורה המאששת את "טענת החטיפות והאימוצים". בריאיון לתכנית הטלוויזיה "מבט שני" עם אברהם עובדיה, כעבור שנה, הוא חזר בו והודה שלא ראה את הדברים כמו עיניו, אלא הסתמך על דברים ששמע מהעולים החדשים מתימן. ברם הרושם שהדברים בספרו עשו כבר לא היה ניתן למחיקה. עדותו הראשונה של מנהל מחנה העולים, שלפיה אכן התבצעו חטיפות של ילדים, נשארה חרוטה בזיכרונם של הקוראים.⁹⁸

ספרו של אברהם עובדיה לא היה הפרסום היחיד אשר חיזק את טענת "החטיפות והאימוצים". כבר בשנות ה-70 פורסם בארה"ב ספר בשם: *Genocide in the Holy Land* [רצח עם בארץ הקודש].⁹⁹ הספר שהוצא לאור על ידי נטורי קרתא בארה"ב, קרי חוגים שקשורים לחסידות סאטמר, הוא אחד מספרי ההסתה הקיצוניים ביותר שנכתבו אי פעם נגד

96 תוכנית "מבט שני" הטלוויזיה הישראלית, 25 בספטמבר, 1986.

97 אברהם עובדיה, נתיבות תימן וציון, הוצאת אפיקים, תל אביב 1985.

98 עיין לעיל הערה 88.

99 Moshe Schoenfeld, *Genocide in the Holy Land*, Naturei Karta (Bnei Yeshivos), New York 1980. משה שנפלד היה במשך שנים רבות האידיאלוג של צעירי אגודת ישראל. בניו טוענים כי הספר לא נכתב על ידו, וכי נעשה שימוש שווא בשמו.

מדינת ישראל. הספר דן ברצח הפיזי והרוחני שמדינת ישראל ביצעה, לטענת מחברו, נגד עולי תימן בראשית שנות המדינה. הספר לא פוסח על "פרשת ילדי תימן הנעדרים", וטוען כי "ילדי תימן נחטפו ונמכרו, כחלק מיוזמה מתוכננת של המדינה הציונית". כלומר הספר לא רק מחזק את "טענת החטיפות והאימוצים" אלא דוגל גם בתאוריית הקונספירציה, קרי, "חטיפה ממסדית". הספר נאסר להפצה בישראל, אך בכל זאת הגיע לידי חוגים שונים, שלא בחלו מלצטט את דברי ההסתה שכוונו נגד מדינת ישראל. מדובר בין השאר בתנועת "כך", שהוציאה לאור חוברת תעמולה שעוסקת בילדי תימן הנעדרים. בחוברת נטען, כי הדבר לא היה מקרי אלא "יש מוח הוגה, פה מורה ויד מבצעת"! יש לציין כי בין המקורות של תנועת "כך" מופיע גם הספר הנזכר של נטורי קרתא.¹⁰⁰

ספר אחר שעוסק בעלייתם וקליטתם של יהודי תימן בישראל פורסם על ידי "תורת אבות" בבני ברק. מדובר במוסד שאימץ את האידאולוגיה של חסידות סאטמר בכל הנוגע ליחס כלפי הציונות ומדינת ישראל, ואף זכה לתמיכה כספית מחסידות זו. הספר שנקרא על ציפורני נשרים (על משקל "על כנפי נשרים") הוא כתב שטנה נגד מדינת ישראל, ומאשים את ממשלות ישראל ואת קברניטיה בפשעים קשים נגד עולי תימן. הספר מתייחס גם לפרשת "ילדי תימן הנעדרים", וטוען כי הילדים אכן נחטפו מהוריהם.¹⁰¹

תופעה מיוחדת, שעוררה חשדנות רבה בקרב משפחות ילדי תימן הנעדרים וכן בקרב כל מי שעסק בפרשה זו היה הרישום במשרד הפנים. באחדים מן התיקים של הילדים שנעלמו "עזב את הארץ בשנת 1964". רישום זה היה נגיש לכל מי שהגיש "שאלתא" למשרד הפנים לגבי אותם ילדים שנעלמו ולא נודע מה עלה בגורלם. תיקים אלו כללו חלק מ-22 המקרים שוועדת בהלול-מינקובסקי לא הצליחה לפענח וכן מקרים ששייכים לתלונות החדשות שהתקבלו בשנות ה-80. הרקע לרישום המוזר של משרד הפנים היה שיטת עריכת מפקד האוכלוסין בשנת 1964. על פי שיטה זו כל מי שלא נפקד ולא הייתה לגביו הודעת פטירה נרשם כמי שעזב את הארץ. נראה כי רישום זה מעיד על מחשבה שטחית של פקידים ועל אטימות של המנגנון הביורוקרטי. אולם, בעיני משפחות הילדים שנעלמו הדבר הוסיף לאי האמון אשר ממילא היה קיים כלפי הממסד ושלוחותיו. הרישום של משרד הפנים התקבל בקרב תומכי גישת החטיפות והאימוצים כראיה נוספת לקונספירציה ולפשעים שבוצעו בילדי תימן הנעדרים.¹⁰²

כדי לשמור את מיקומה של הסוגיה החברתית הכאובה על סדר היום הלאומי של מדינת ישראל וכן כדי לשמור על הקשר עם הורי הילדים, יוצאי תימן וחוגים אחרים, קיימה הוועדה הציבורית שני כנסים במחצית הראשונה של שנת 1986. האחד, כנס אקדמאים, באוניברסיטת בר אילן ב-13 באפריל 1986, והאחר, עצרת המונית בהיכל הספורט בתל אביב בהשתתפותם של כ-10,000 איש, רובם יוצאי תימן ובני המשפחות של הילדים שנעלמו. מחוץ לאולם חולקו סטיקרים שבהם כתוב:

100 תנועת "כך", את אחי אנכי מבקש – האמת על שואת יהודי תימן, 1987.

101 'האריס', על ציפורני נשרים – כל האמת על עליית מרבד הקסמים, תורת אבות, ארץ ישראל תשמ"ה.

102 יהושע כהנא, מנהל מנהל האוכלוסין במשרד הפנים באמצע שנות ה-80, בחן את הסוגיה של הכיתוב במרשם האוכלוסין והגיע למסקנה, כי אכן מדובר ברישום מוטעה ושגוי של הפקידים אשר ערכו את מפקד האוכלוסין. במקביל בדק כהנא גם חומר, שהיה קשור לתלונות חדשות בדבר ילדים שנעלמו, ואשר הוצג בפניו על ידי הוועדה הציבורית. בעקבות זאת צירף בחודש פברואר 1986 את המלצתו המקצועית בעניין הקמת ועדת חקירה ממלכתית, ראה מכתב מיהושע כהנא לד' לויטן מיום 26 בפברואר 1986, ארכיון ד"ל; ראה גם דו"ח קדמי, עמ' 243-249.

אל ממשלת ישראל !!
איפה "יוסלה" 599 ילדי תימן הנעדרים?
תוקם ועדת חקירה ממלכתית!

בעצרת נשאו דברים חברי הוועדה הציבורית תוך הצגת דרישה בלתי מתפשרת להקמת ועדת חקירה ממלכתית. גם הזמרים התימניים שהופיעו בעצרת הצטרפו לדרישה, וקצתם אף הטיחו דברים קשים במדינת ישראל והאשימו אותה בהיעלמות מכוונת של הילדים. הזמרים זכו לתשואות רמות. ברחבי האולם ובקרבת הבמה המרכזית נתלו כרזות עם כתובות שונות כגון "סברה ושתילה כן, ילדי תימן הנעדרים לא?"¹⁰³ הכנס הגדול זכה לפרסום באמצעי התקשורת¹⁰⁴ וכן להדים חזקים בציבור התימני בישראל. בדרך זו זכתה "טענת החטיפות והאימוצים" לגיבוי וחיזוק נוספים.

במקביל לעריכת הכנסים ולהזנת אמצעי התקשורת במידע רלוונטי לגבי "פרשת ילדי תימן הנעדרים", התקיימו גם פגישות עם אישי ציבור במטרה לקבל את תמיכתם בדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית. עם אישים אלו נמנה נשיא המדינה דאז חיים הרצוג,¹⁰⁵ ומספר שרים, ביניהם השר יוסף שפירא (מורשה-מצ"ד) שהעלה את הנושא על סדר יומה של הממשלה בחודש מרס 1986. בנימוק לבקשתו שממשלת ישראל תדון בפרשה, נדרש שפירא הן לטענת "החטיפות והאימוצים" והן להיבט הפוליטי:

...[אם יש גורמים שחוששים מחקירת הפרשה] אפשר [לחקור] תוך הימנעות מחיפוש אחר אשמים. אי אפשר להשתק דבר כזה רגיש על אף מספר השנים הרב שעבר, ונראה לי שהצעת היא העניינית ביותר.¹⁰⁶

בשלב זה הגיעה "טענת החטיפות והאימוצים" לטיפול של הדרג הממלכתי הבכיר ביותר, קרי ממשלת ישראל. עקב כך נאלץ גם ראש הממשלה דאז, שמעון פרס, להידרש לסוגיה. הוא נפגש עם חברי הוועדה הציבורית כאשר ביקר בראש העין,¹⁰⁷ ושמע את דרישותיה בעניין הקמת ועדת חקירה ובדיקת רקמות. ראש הממשלה הודיע לוועדה הציבורית כי ימנה את אחד משריו לבחון את הנושא.¹⁰⁸ הבחירה נפלה על מקורבו, שר הקליטה יעקב צור. כעבור מספר שבועות התברר,

¹⁰³ הכוונה היא כי מדינת ישראל הייתה מוכנה להקים ועדת חקירה ממלכתית לפרשת סברה ושתילה, אך לא מוכנה [בינתיים] להקים ועדת חקירה ממלכתית לפרשת ילדי תימן הנעדרים.

¹⁰⁴ ראה לדוגמה אהרון אורגד, "ילדת תימן אבודה התגלתה ברמלה", חדשות, 30 ביוני 1986 וכן "ביקור בית", קול ישראל, 29 ביוני 1986. בכנס השתתפו זמרים ידועים, ביניהם בועז שרעבי, יזהר כהן, שימי תבורי, ציון גולן ואחרים.

¹⁰⁵ סיכום פגישה עם נשיא המדינה חיים הרצוג בבית הנשיא בירושלים, מיום 6 לינואר 1986, ארכיון ד"ל.
¹⁰⁶ מכתב מהשר יוסף שפירא לראש הממשלה שמעון פרס מיום 11 בפברואר 1986, ארכיון ד"ל. כבר בחודש יולי 1985 ניסה השר שפירא להעלות את הנושא על סדר היום של הממשלה.

¹⁰⁷ הביקור בראש העין היה ב-2 בספטמבר 1986, ואז הפגינו נגדו כ-50 צעירים תימנים ובידיהם כרזות עם הכתוב: **סברה ושתילה כן ילדי תימן לא? 500 אמהות מחכות לילדיהן!** מבחינה פוליטית-ציבורית היה המפגש עם ראש הממשלה כישלון. למרות שחלק מחברי הוועדה הציבורית, ובמיוחד ראש המועצה המקומית ראש העין, יגאל יוסף, היו בעלי ניסיון פוליטי, הם לא ניצלו היטב את ההזדמנות שניתנה להם לחרוץ ולאליץ את ראש הממשלה לקבל את דרישתם להקמת ועדת חקירה ממלכתית.

¹⁰⁸ שמעון פרס ואנשי לשכתו רצו לקבל לידיהם את החומר שאספה "הוועדה הציבורית לגלוי ילדי תימן הנעדרים". אשר על כן הם החליטו כבר בחודש פברואר 1986 להקים צוות בין-משרדי, שיורכב מנציגי

כי שמעון פרס ונאמנו יעקב צור התנגדו להקמת ועדת חקירה משפטית ולא היו מוכנים לאשר את המימון הדרוש לעריכת בדיקות של תיאום רקמות. כמו כן הסתמנה התנגדות עזה לדרישתה של הוועדה הציבורית לפתוח כמדגם קברים, בהם היו אמורים להיות קבורים מילדי תימן. גם משטרת ישראל התנגדה לדרישת הוועדה הציבורית בעניין זה, כאשר הדבר נדון בשנת 1986 בוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת. את משטרת ישראל ייצג רב פקד ארנון נבות, ראש היחידה הארצית לאיתור נעדרים.¹⁰⁹ לאחר שפרש ממשטרת ישראל, טען נבות בריאיון, כי הבין בזמנו מהממונים עליו כי עליו להתנגד לדרישתה של הוועדה הציבורית. כעת ראה עצמו חופשי לומר את דעתו, אשר לפיה נחטפו ילדים של עולי תימן בראשית שנות המדינה, וכי יש מקום לפתוח מדגם של קברים שמיוחסים לילדים שנעלמו.¹¹⁰ ברם, בפגישה בין נבות לחברי הוועדה הציבורית, בעקבות הריאיון העיתונאי, התברר כי לטענותיו של נבות לא היה בסיס עובדתי כלל, וכי הוא דיבר מתוך הרהורי לבו ומתוך רצון "לסגור חשבון" שהיה לו עם משטרת ישראל.

ב-2 באוקטובר 1986 סיים שמעון פרס את כהונתו כראש הממשלה, ועל פי הסכם הרוטציה חזר מנהיג הליכוד, יצחק שמיר, למשרד ראש הממשלה. בינתיים המשיכה "פרשת ילדי תימן הנעדרים" לתפוס מקום מרכזי בסדר היום הציבורי של מדינת ישראל. ב-23 בספטמבר 1986, עשרה ימים לפני החילופין בראשות הממשלה, שידרה הטלוויזיה כתבת תחקיר על הנושא בתכנית "מבט שני", וזו עודדה את המשך הדיון בסוגיה. ראוי לציין, כי עורכי התוכנית הסיקו שלא היו חטיפות ואימוצים לא חוקיים.¹¹¹

6. ועדת שלגי – מינויה, סמכויותיה ופועלה

הוועדה הציבורית תלתה תקוות בשוכו של יצחק שמיר לראשות הממשלה, בהנחה כי עכשיו תהיה הדרך סלולה להקמת ועדת חקירה ממלכתית לפרשת "ילדי תימן הנעדרים". משמיר, מנהיג הליכוד, המזוהה עם הצד הימני של המפה הפוליטית, לא צפו הסתייגויות מהקמת ועדת חקירה, בניגוד לשמעון פרס ומחנה השמאל אשר חששו מפני ההשלכות הפוליטיות האפשריות של חקירה משפטית בלתי תלויה. אולם, שלא כמצופה התברר לאחר זמן קצר כי ועדת חקירה

משרד המשפטים, משרד הקליטה ומשרד המשטרה. תפקידו של הצוות היה להדריך את הוועדה הציבורית בהכנת החומר והטיעונים להקמת ועדת חקירה, ראה מכתב מראש הממשלה שמעון פרס לוועדה הציבורית לגלוי ילדי תימן הנעדרים, מיום 23 למרס 1986, שם. הוועדה הציבורית לא הייתה מוכנה לקבל רעיון זה מחשש שראש הממשלה ואנשיו רק מבקשים לקבל לידיהם את החומר שהיה בידיהם על מנת למנוע הקמת ועדת חקירה משפטית ובלתי תלויה. לכן הכינו חברי הוועדה הציבורית את טיעוניהם והציגו אותם בחוברת שנשאה את הכותרת: פרשת ילדי תימן הנעדרים – נימוקים לדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית, קריית אונו, אדר תשמ"ו, מרס 1986.

¹⁰⁹ ארנון נבות היה חבר בצוות הבין-משרדי בראשותה של עו"ד יהודית צור, והיה אמור להדריך את הוועדה הציבורית כיצד להציג את דרישתה להקמת ועדת חקירה ממלכתית.

¹¹⁰ יוסי ולטר, "ארנון נבות, קצין משטרה בדימוס: רבים מילדי תימן הנעדרים נחטפו ונמכרו לאימוץ", מעריב, 28 לאפריל 1995.

¹¹¹ ראה לדוגמה את הכתבות המפורטות מטה: "הטלוויזיה הישראלית הערב: פרשת היעלמם של ילדי תימן – להד"ם", הצופה, 23 בספטמבר 1986; סמדר אלזון ואורון מאירי, "השופט קבע: מבט שני על ילדי תימן – ישודר", חדשות, 24 בספטמבר 1986; גיל קיסרי, "אמש בטלוויזיה – טוב שהשאלות נשאלו שוב, מבט שני, פרשת ילדי תימן", מעריב, 24 בספטמבר 1986. יו"ר הוועדה הציבורית, יגאל יוסף, שחשש מאוד מהתכנית, ניסה ללא הצלחה למנוע את שידורה באמצעות עתירה לבג"ץ. צעדו של יוסף השיג תוצאה הפוכה לגמרי. לא רק שלא הצליח למנוע את שידור התכנית, אלא הביא לה פרסום נוסף ובחינם.

ממלכתית לא תוקם בעתיד הקרוב. רק בסוף חודש אוקטובר 1987 התקיימה פגישה בין הוועדה הציבורית לראש הממשלה יצחק שמיר, ובה התברר ששמיר התנגד באופן עקרוני לוועדות חקירה.¹¹²

לאור הקשיים בהקמת ועדת חקירה ממלכתית שנבעו מהתנגדותו של היועץ המשפטי לממשלה דאז, יוסף חריש, וכן מחוסר התלהבותו של ראש הממשלה ועקב עייפות מצטברת של הוועדה הציבורית, ובמיוחד עייפותו של יגאל יוסף אשר עמד בראשה, הביעה הוועדה הציבורית את נכונותה להסתפק בהקמת ועדת בירור נוספת. לפי הצעת הוועדה הציבורית הייתה הוועדה החדשה אמורה להיות בהרכב של שלושה חברים. בראשה יעמוד שופט בדימוס והיא תקבל סמכויות משפטיות ובעיקר סמכויות חקירה.¹¹³ הצעה זו נדחתה, ובמקומה התקבלה הצעת הפרשה של מזכיר הממשלה, אליקים רובינשטיין, לכינון "ועדת בירור" בת חמישה חברים ובראשה יעמוד שופט בדימוס. לידו יכהנו נציגי משטרת ישראל, נציגי משרד הפנים, נציגי היועץ המשפטי לממשלה ויו"ר הוועדה הציבורית לגלוי ילדי תימן הנעדרים.¹¹⁴ בראש הוועדה עמד שופט בית משפט המחוזי בדימוס, ד"ר משה שלגי. מעמדה "המשפטי הנחות" של ועדת שלגי היה בעוכריה, והיא סייעה לגורמים שהטילו ספק ביכולתה המקצועית להתמודד עם הפרשה הקשה. זאת ועוד, לתומכים ב"טענת החטיפות והאימוצים" הייתה הקמתה של ועדת שלגי הוכחה נוספת להתנגדותו וחששו של הממסד לחקור את פרשת "ילדי תימן הנעדרים" באופן בלתי תלוי ובאמצעות ועדת חקירה ממלכתית.

בכתב המינוי מיום 18 בספטמבר 1988 לא נקבע מועד סיום עבודתה של ועדת שלגי, אלא נאמר: "אודה לכם אם הדו"ח שלכם יוגש אלי [ראש הממשלה, יצחק שמיר] בהקדם ככל האפשר".¹¹⁵

הוועדה התקדמה לאט;¹¹⁶ בחודש דצמבר 1992, כלומר ארבע שנים לאחר כינונה, הוחלט לשכור את שירותיו של משרד חקירות. משרד זה העסיק את עמי חובב, שבעבר שימש כאחד

112 הישיבה התקיימה במשרד ראש הממשלה בירושלים ביום 28 באוקטובר 1987. עו"ד יהודית צור, העוזרת של היועץ המשפטי לממשלה, שהשתתפה בפגישה, לא המליצה על חקירה משפטית, אלא "על הקמת צוות בין משרדי שתפקידו יהיה להעמיק את הבדיקה שנערכה על ידי הצוות המשטרתית"; ראה מכתב מעו"ד צור לראש הממשלה יצחק שמיר מיום 10 בדצמבר 1987, ארכיון ד"ל. שם. במהלך כהונתו כראש ממשלה וכממלא מקום ראש הממשלה נאלץ יצחק שמיר להקדיש זמן רב להשלכות הפוליטיות, המדיניות והמשפטיות של פרשות שהעסיקו את הציבור בישראל ואף מחוצה לה. הכוונה בראש ובראשונה לפרשת קו 300, שבעקבותיה הוקמו שתי ועדות חקירה וראש השב"כ אברהם שלום נאלץ להתפטר מתפקידו, וכן פרשת פולארד שאף היא נחקרה בידי שתי ועדות. מלבד זאת היה על שמיר להתמודד עם האינתיפאדה הראשונה שפרצה בשנת 1987, וכן עם מצבה הכלכלי ומצבה הבינ-לאומי של ישראל שהלכו ונעשו קשים יותר. ראה גם מכתב מעו"ד צור, לראש הממשלה יצחק שמיר מיום 10 בדצמבר 1987, ארכיון ד"ל שם.

113 מכתב מד' לויטן לצחי הנגבי, ראש הלשכה של ראש הממשלה, מיום 28 בפברואר 1988, ארכיון ד"ל.
114 באותה תקופה מילא ראש הממשלה שמיר גם את מקומו של שר הפנים. מבחינה משפטית, אכן מדובר בוועדת בירור שמינויה מסתמך על סעיף 28 לחוק וועדות חקירה, תשכ"ט – 1968. הצעת הפרשה של רובינשטיין התקבלה על דעתם של ראש הממשלה והיועץ המשפטי לממשלה. הוועדה הציבורית התלבטה מאוד, ובסוף הסכימה אף היא להצעה. עם זה התנתה את הסכמתה בשלושה דברים: א. שהוועדה שתוקם תמסור דווח ישיר לראש הממשלה; ב. גם משפחות שגורל ילדיהן כבר נחקר בידי ועדת בהלול-מינקובסקי יוכלו לדרוש חקירה חדשה; ג. לוועדה יועמדו סמכויות ותקציבים מתאימים; ראה פרוטוקול ישיבת הוועדה הציבורית מיום 5 ביולי 1985, שם. הוועדה החדשה אמנם הוקמה, אך בפועל לא נתמלאו תנאים אלו, ראה בעניין זה את כתב המינוי של ועדת שלגי מיום 18 בספטמבר 1988.

משני נציגי הוועדה הציבורית שפעלו כמשקיפים ליד ועדת בהלול-מינקובסקי.¹¹⁷ כניסתו של חובב לחקירה הביאה לתנופה גדולה. עם זה היו גם לא מעט גורמים אשר ביקרו את שילובו בה. היו שטענו נגדו כי הוא לא כשיר למלאכה בשל "עברו" בתקופת פעילותה של ועדת בהלול-מינקובסקי. היו אף שהרחיקו לכת וטענו כי חובב משתף פעולה עם הממסד במטרה "לטייח" ולהביא לסגירה מהירה ונוחה של החקירה.¹¹⁸

בעיה אחרת הייתה עמדתו המשתנה של יגאל יוסף, שכהן באותה עת כראש המועצה המקומית ראש העין וכן שימש כראש הוועדה הציבורית, והיה אף חבר בוועדת שלגי. אחרת הייתה אחת מילדי תימן שנעלמו, וועדת שלגי הגיעה למסקנה חד-משמעית שלפיה היא נפטרה בהיותה ילדה קטנה. יוסף דחה את המסקנה הזאת משום שהיא מנעה ממנו להציג עצמו כבן משפחה לילדה שנעלמה. במהלך עבודתה של הוועדה טען יוסף, כי ידוע לו על מקרה של אישה, שמחזיקה מידע על אימוץ ילדה תימנייה. הוועדה ניסתה לבדוק את הדבר, אך האישה לא הייתה מוכנה לשתף פעולה.¹¹⁹ לקראת סיום עבודתה של ועדת שלגי והכנת הדו"ח הסופי שלה, מצא יוסף את עצמו במצב טעון. מצד אחד חבריו בוועדה הציבורית ביקרו אותו על תפקוד לקוי ומצד אחר לא מצאה ועדת שלגי כל ביסוס לתאוריית הקונספירציה ולטענת "החטיפות והאימוצים" שהוא נמנה עם תומכיה. על כן החליט יוסף לא לסמוך את ידיו על ממצאי ועדת שלגי,¹²⁰ ואף איים להתפטר מהוועדה.¹²¹ בדרך זו תרם יוסף לחיזוק "טענת החטיפות והאימוצים".

יוסף הושפע מאוד מ"שחקן חדש", הוא עוזי משולם, שהופיע על הבמה הציבורית בישראל במחצית הראשונה של שנת 1994, והיה פעיל נמרץ בפרשת הילדים שנעלמו.

עוזי משולם

עוזי משולם אזולאי נולד בשנת 1952 בפתח-תקוה. לדבריו הוסמך לרבנות בידי רבני תימן ונהג להציג את עצמו כמומחה לקבלה. הוא אסף סביבו קבוצה של תומכים-מעריצים, שהתארגנו בעמותת "משכן אוהלים". את פעילותו ניהל מביתו ביהוד וכן ממרכז העמותה ("הכולל") בראשון לציון. בחודש מרס 1994 פרצה מריבה בין משולם ואנשיו ובין קבלן שעבד ליד ביתו ואשר לטענתם גרם לסתימת בור ביוב. האירוע נעשה אלים עד כדי הטלת בקבוקי תבערה על משאית וחילופי ירי עם משטרת ישראל. בהמשך התבצר משולם בביתו ביהוד עם עשרות מחסידיו. האירוע קיבל תפנית חדה ופסק מלהתמקד בבור הביוב של משולם והוסב ל"פרשת ילדי תימן הנעדרים". משולם ואנשיו השמיעו אימים כלפי השלטונות ודרשו להקים ועדת

116 ראה לדוגמה פרוטוקול ישיבה מס' 26 של הוועדה לבירור גורל ילדי תימן הנעדרים מיום 11 ביוני 1991, ארכיון ד"ל.

117 דו"ח ועדת שלגי עמ' 11. עמי חובב, שהוא עצמו ממוצא תימני, שירת בעבר כקצין מודיעין בצה"ל. בהיותו חוקר פרטי הועסק חובב באמצע שנות ה-60 על ידי הוועדה הציבורית בחקירת התלונות שהגיעו אליה מעולי תימן לגבי היעלמות ילדיהם. בפועל פענח חובב מקרים רבים של ילדים תימנים שנעלמו. ממצאיו היוו את אחת הסיבות להקמת ועדת בהלול-מינקובסקי (שעשתה גם היא שימוש בנתונים אלו במהלך עבודתה).

118 לגבי פעילותו של חובב ראה את המקורות האלה: יגאל משיח, "מה מריץ את עמי חובב", הארץ, 16 בפברואר 1996. מאידך שיבח יו"ר הוועדה, משה שלגי, את עבודתו של חובב, ראה יוסף וולטר, מעריב-סוף שבוע 28 באפריל 1995.

119 דו"ח ועדת שלגי, עמ' 12.

120 שם, עמ' 23.

121 פרוטוקול ישיבת ועדת שלגי מס' 31, מיום 23 במרס 1993, עמ' 4.

חקירה ממלכתית. לקראת ערב פסח תשנ"ד (1994) הגיע המתח לשיאו, ומספר המתבצרים עלה על 100 איש וכלל נשים וילדים רבים. המתבצרים הודיעו כי בידיהם כלי נשק שיופעלו אם לא תיענה דרישתם להקמת ועדת חקירה ממלכתית. ההתבצרות במתחם בביתו של עוזי משולם עלתה לראש סדר היום הלאומי בישראל, וערוצי הטלוויזיה והרדיו העבירו בשידור חי את סיקור האירועים מיהוד.¹²²

האשמותיהם של עוזי משולם ותומכיו כלפי הממסד וכלפי מדינת ישראל היו הביטוי החריף ביותר לטענת "החטיפות והאימוצים" שעלה עד כה. הטענות, בעיקר אלה של "עמותת משכן אוהלים", הושמעו בריאיונות לעיתונות הכתובה והאלקטרונית וכן בפרסומים שונים. בני משפחת שיפריס מגני יהודה (שבסמוך לסביון) השתייכו לגרעין הפנימי של חסידי משולם. הם נטלו חלק מרכזי במלאכת הניסוח והכתיבה של "כתבי האשמות" נגד הממסד הישראלי, אשר לדעתם היה אחראי לחטיפתם והיעלמם של ילדי תימן. אם המשפחה, אורה שפריס ובנה נתן שימשו בפועל כדוברי קבוצתו של משולם. באופן מיוחד יש לציין את חלקו של נתן, סטודנט בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים, שפירט את האשמותיו במכתבים אישי ציבור ולאנשי אקדמיה בולטים בישראל,¹²³ וכן בביטאון העמותה *אבן מאסו הבונים*. בפרסומים אלו נטענו דברים כדלקמן:

— מספר הילדים שנעלמו עד שנת 1952 הגיע לכדי 1,700. ברם ההיעלמויות נמשכו עד אמצע שנות החמישים והקיפו כ-4,500 ילדים. מספר זה מתייחס לא רק לילדי תימן, אלא גם לילדים מעדות המזרח ומעדות הבלקן.

— הילדים נחטפו ממחנות עולים, מבתי חולים ומבתי תינוקות בהליך ממוסד ומתואם שכלל מעורבות שרי ממשלה, חברי מפלגות מהקואליציה, אנשים מהסוכנות היהודית ומארגונים יהודים נוספים. בהליך זה היו מעורבים אנשים בדרגים שונים למן פקידים ונהגים, רופאים ואחיות, ועד שרים שמשרדיהם היו קשורים בעניין. לפשע קשורים ראשי מפא"י והציונים הכלליים דאז, אגודת ישראל שמשרד הסעד שבאותה תקופה היה ברשותה, **שירות הביטחון הכללי** [הדגשה שלי, ד"ל] והסוכנות היהודית, משרדי ממשלה ועוד.

— היעלמם של הילדים הוא תוצאה של קנוניה מתוכננת ומתואמת מראש. הילדים נחטפו ונמכרו לאימוץ, בעיקר לחו"ל, במחיר של \$ 5000 לילד. הכסף, שהתקבל ממכירתם, נותב לקופת מדינת ישראל, שהייתה נתונה במשבר כספי קשה בשנות החמישים. ברם חלק מהכסף הועבר גם למפלגות ולאנשים פרטיים שהיו מעורבים בחטיפות.

— הממסד הישראלי עסק במלחמה נגד "מחתרת חתרנית תימנית".

— עמותת "משכן אוהלים" גילתה מאות "ילדים החטופים" החיים בארה"ב, ועמדה בקשר עםם.¹²⁴

טענותיו של נתן שפריס אף צוטטו על בימת הכנסת בפי ח"כ הרב אריה גמליאל במסגרת הצעה לסדר היום, שהוגשה בחודש מרס 1994.¹²⁵

122 בריאיון לגלי צה"ל חשף משולם את שמו של ראש השב"כ.

123 נתן שפריס, מידע חדש בפרשת ילדי תימן ועדות נוספת (מזרח ובלקן) שנעלמו בתקופת קום המדינה ונמכרו לחו"ל, או פרק על הסוד השמור ביותר במדינה, גני יהודה, 20 בינואר 1994.

124 מכתב של נתן שפריס מיום 20 בינואר 1994, שהופץ במאות עותקים לאנשי ציבור ואקדמיה בישראל; הגיליון הראשון של עמותת משכן אוהלים, אבן מאסו הבונים, מיום 13 במרס 1994, ופרוטוקול ישיבה קצ"ה של הכנסת – י"ט באדר התשנ"ד, 2 במרס 1994, הצעות לסדר היום.

125 שם, שם.

במהלך תקופת ההתבצרות ביהוד הלכו והחריפו ההאשמות של עוזי משולם ואנשיו כלפי מדינת ישראל. בריאיון טלפוני לגלי צה"ל מתוך ביתו של עוזי משולם הזהיר דובר המתבצרים, נתן שפריס, את משטרת ישראל ואת מדינת ישראל לבל ינסו לפרוץ לבית המבוצר:

...כוחות של משטרה הקיפו בכמה טבעות ביטחון את הבית ואת האיזור ופתחו בירי... וזה היה ירי יזום מצד צלף של השב"כ. מקום הצליפה אותר והאדם אותר, ואנחנו יודעים מי צלף את הצליפה הזו שפגעה למישהו בצוואר, והוא עד עכשיו שוכב מדמם כאן במצב קשה... האדם וכל יתר האנשים לא יוצאים החוצה, כי יש כאן חשש שהמשטרה וכוחות אחרים יבצעו פרובוקציה סביב הספור הזה... מנסים כאן בנקודה לחסום חסימה אחרונה את הפרשה הזאת... כי פשע כזה של חטיפת 4,500 ילדים, והמכירה שלהם בסכומים גדולים מאוד לארה"ב ולמקומות אחרים ברחבי העולם... הרב עוזי משולם עומד בראש אותה עמותה של משכן אוהלים. עומדים במעגל הקרוב אליו כמה מאות אנשים שהם תלמידי הישיבה שלו. יש לו ישיבה גדולה בראשון לציון, ישיבת "עטרת זקנים". מעבר לזה יש לו רבבות בכל רחבי הארץ, במערכת קשר מאוד ממודרת ומאוד ממוסדת, שמחכים כבר עשרים שנה, עוקבים אחר הפעולה שלו, עוקבים, הכוונה עוקבים בעקבותיו ואחריו, ומחכים לרגע שכאן תיפתח אש... הפעולה שלו לבער כל מיני נגעים חמורים בחברה הישראלית, מתוך הסתכלות של יהודי ירא שמיים ובעיניו הדבר הזה הוא פשע חמור מאוד...

המראיין: מי ישנו עמו, כמה אנשים ישנם עמו בבית?

שיפריס: ...נמצאים עמו עשרות רבות של אנשים, כולל נשים, זקנים וטף.

המראיין: כמה נשקים יש לכם?

שיפריס: יש כמות לא קטנה של נשקים.

המראיין: אני מוכרח לשאול אותך, לא השתגעתם קצת?

שיפריס: אני חושב שהשתגעה המדינה, אם היא מתכננת לפרוץ כמו שהיא ניסתה בבוקר. משוגעת המדינה שאני חושב שאנשים צריכים מהר להתאפס, כי עומד להשפך כאן דם, לא ביהוד אלא בכל הארץ, כי יהוד תהיה נקודת הפתיחה...¹²⁶

ניסיונות התיווך, ביניהם הצעה להקמת ועדת חקירה פרלמנטרית (ולא ממלכתית), נכשלו. משולם וחסידיו המשיכו את שהותם ב"מבצר" ביהוד. קציני משטרה בכירים שניסו להתקרב לבית נהדפו בריות ובבקבוקי תבערה.¹²⁷ ההתבצרות נמשכה כ-50 ימים. ב-10 במאי 1994 הוזמן משולם לפגישה עם מפכ"ל המשטרה אסף חפץ במלון "אוויה" הסמוך. במהלך הפגישה הוא נעצר ובמקביל פרצו חילופי אש בין חסידיו ואנשי המשטרה. בחילופי האש נהרג שלמה אסולין מאלון מורה, חייל שערק מיחידתו, הצטרף אל אביו שהיה פעיל בקבוצתו של משולם ונמנה גם עם המתבצרים ביהוד. לאחר שכוחות המשטרה פרצו למתחם הבית נעצרו 37 גברים שהיו במקום. בחודש פברואר 1995 הורשעו משולם וחסידיו בשורה של עברות. הוא נדון ל-8 שנות מאסר (ושנתיים על תנאי), ו-11 מחסידיו נדונו לעונשים שנעו בין 15 חודשים לארבע וחצי שנות מאסר בפועל. בשנת 1999 קיבל משולם חנינה מהנשיא ויצמן ושוחרר מהכלא, אם

126 ריאיון של רזי ברקאי עם שפריס, גלי צה"ל, 24 באפריל 1994, שעה 16:05.

127 חבר הכנסת אברהם פורז התייצב מול הבית וזעק "הרב משולם, אל תהרוג יהודים!"

כי בתנאים מגבילים. גם במהלך המשפט ובמהלך שנות שיבתו בכלא זכו משולם ותומכיו לחשיפה תקשורתית רבה. מעשיהם האלימים של אנשיו מחוץ לכלא לא פסקו. באופן מיוחד יש לציין את ניסיון ההתנקשות בקצין הביטחון של כלא רמלה, בני אבירם, שנפצע קשה.¹²⁸ בקרב קהילת יהודי תימן בישראל נשמעה אמנם הסתייגות מדרך פעילותם של משולם ותומכיו, אך ניכרה גם הערכה כלפי דבקותו בדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית, ונכונות ההקרבה האישית שלו. זאת ועוד, האשמותיו כלפי הממסד ו"גילוייו הסנסציוניים" הגבירו מאוד את התמיכה בטענת "החטיפות והאימוצים". בעקבות פעילותו הסוערת והמתוקשרת של עוזי משולם במחצית הראשונה של שנת 1994 הוגשו 35 תלונות חדשות לוועדת שלגי בדבר ילדי עולים שנעלמו.¹²⁹

דו"ח ועדת שלגי

בחודש נובמבר 1994 פורסם דו"ח ועדת שלגי. הוועדה קיבלה בסך הכול 505 תלונות לגבי ילדים שנעלמו, מתוכן 204 תלונות שכבר נבדקו בעבר בידי ועדת בהלול-מינקובסקי וכן 301 תלונות חדשות.¹³⁰ מספר זה כלל 14 ילדים שנעלמו בעדן (בחאשד).¹³¹ כמו כן הסיקה הוועדה, כי ב-236 מתוך 301 התלונות החדשות שהוגשו מדובר במקרי פטירה, מהם 222 מקרים של פטירת ילדים שנעלמו בארץ, ו-3 מקרים של ילדים שנעלמו בעדן. לגבי 65 ילדים לא עלה בידי הוועדה לברר מה עלה בגורלם והם הצטרפו ל-22 הילדים שהוכרו כנעדרים בידי בהלול-מינקובסקי.¹³²

על פי סיכום של שתי הוועדות, בהלול-מינקובסקי ושלגי, הוגשו 643 תלונות לגבי ילדים שנעלמו. 552 מהם נפטרו, 4 נמצאו חיים (כולם על ידי ועדת בהלול-מינקובסקי) וגורלם של 87 ילדים לא נודע.

ועדת שלגי בדקה כ-10,000 תיקי אימוץ שהתייחסו לשנים 1949-1960, אך לא מצאה בהם אף לא מקרה אחד שהיה קשור לילדי תימן.¹³³ הוועדה הסתמכה בעיקר על תעודות ומסמכים, ומיעטה לראיין עדים ומגישי תלונות.¹³⁴ עובדה זו עוררה ביקורת מצד משפחות הילדים שנעלמו. ביקורת אחרת נמתחה על הוועדה בשל אי נכונותה לפתיחת קברים.¹³⁵

¹²⁸ ניסיון ההתנקשות התרחש ב-30 באוקטובר 1994. למרות שהיה פצוע, הצליח בני אבירם להשיב אש ולפגוע במתנקשיו, שלאחר מכן נתפסו ונשפטו לשנות מאסר ארוכות. גם מעשי חבלה במערכת הרמזורים בצמתים מרכזיים באזור גוש דן יוחסו לחסידי משולם. מפכ"ל המשטרה אסף חפץ הופיע בפני הממשלה ודיווח על "רשימת חיסול" שמשולם וחסידיו גיבשו, ואשר כללה בין השאר את ראש הממשלה שמעון פרס, ראש השב"כ עמי אילון ומבקרת המדינה מרים בן-פורת. בפרקליטות שקלו להכריז על משולם ואנשיו כעל ארגון טרור.

¹²⁹ דו"ח ועדת שלגי, עמ' 19.

¹³⁰ דו"ח ועדת שלגי, עמ' 5; מכתב מר' ברדוגו, ממונה מעקב ופיקוח במנהל האוכלוסין, לוועדה לאיתור ילדי תימן הנעדרים מיום 6 בפברואר 1990, ארכיון ד"ל.

¹³¹ דו"ח ועדת שלגי, עמ' 21.

¹³² כעבור 7 שנים, עם פרסומו של דו"ח ועדת קדמי, ולאור בדיקה חוזרת של ועדה זו לגבי הממצאים של ועדת שלגי, התברר כי הנתונים המדויקים באשר לתלונות שנבדקו על ידי ועדת שלגי הם כדלקמן: סה"כ נעדרים – 508 (ולא 505) מתוכם 209 מקרים חדשים, נפטרו – 239 (ולא 222+14=236), נשארו בגדר ילדים שגורלם לא נודע – 60 (ולא 65); ראה דו"ח ועדת קדמי, עמ' 25.

¹³³ דו"ח ועדת שלגי, עמ' 16.

¹³⁴ שם, שם.

¹³⁵ בעניין פתיחת קברים, ראה פרוטוקול הישיבה מס' 32 של הוועדה לביורור גורל ילדי תימן מיום 28 באפריל 1993.

ועדת שלגי לא הצליחה לפתור את תעלומת היעדרותם של הילדים ולא נתנה מענה לשאלות שנתרו סביב המקרים בהם קבעו ועדת שלגי וועדת בהלול-מינקובסקי, שילד פלוני נפטר. עוד לפני פרסום הדין וחשבון של ועדת שלגי נשמעו טענות קשות נגדה, נגד היושב בראשה וכן נגד החוקר עמי חובב. טענות אלו פגעו באמינותה.

7. כינון ועדת חקירה ממלכתית

במהלך השלב האחרון לעבודתה של ועדת שלגי, כאשר יו"ר הוועדה היה עסוק בגיבוש המסקנות וההמלצות של הדו"ח, נשמעה שוב הדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית. הדבר הגיע עד לבג"ץ שדן בעתירה בנושא זה, אם כי החליט שלא להתערב בסוגיה.¹³⁶ בעקבות האירועים הקשים ביהוד חתמו 64 חברי כנסת על תמיכה בדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית. שוב נדרשה הכנסת לפרשה. ב-15 במאי 1994 דנה ועדת העלייה והקליטה בנושא, וכעבור שבועיים, ב-30 במאי, התקיים דיון במליאה, ביוזמתו של חבר הכנסת אביגדור קהלני (הדרך השלישית). ערעור נוסף על מעמדה של ועדת שלגי ניתן למצוא בדיון בממשלה ב-20 בנובמבר 1994, מספר ימים לפני שהשופט שלגי הגיש את הדין וחשבון של הוועדה. הגם שבאופן רשמי הוחלט לחכות עד להגשת הדו"ח, בישיבה זו כבר התגבשה הדעה שאין להסתפק בדין וחשבון של ועדת שלגי, וכי על הממשלה למנות ועדת חקירה ממלכתית.¹³⁷ עצם הדיון בנושא, עוד קודם הגשת דו"ח ועדת שלגי, היה אבן נגף לוועדת שלגי ולמעמדה.

ב-8 בינואר 1995, כ-10 חודשים לאחר האירועים האלימים ביהוד, מינתה ממשלת רבין ועדה ממלכתית לחקור את היעלמם של ילדי תימן. הפעם הוחלט על הקמת ועדת חקירה ממלכתית (ועדת חקירה על פי חוק). זו הייתה החלטה יוצאת דופן. בתולדות המדינה הוקמו בסך הכול 12 ועדות חקירה ממלכתיות, וזאת הפעם הראשונה שוועדת חקירה ממלכתית הייתה אמורה לחקור סוגיה שכבר נבדקה בעבר בידי שתי ועדות (בירור) אחרות. כמו כן היו אלה אירועים שהתרחשו כ-45-50 שנים קודם לכן (דבר שמזכיר את הקשיים שעמדו בפני ועדת החקירה לרצח ארלוזורוב שהוקמה בשנת 1980).

ההחלטה למנות ועדת חקירה שלישית ל"פרשת ילדי תימן הנעדרים" נבעה מארבע סיבות עיקריות:

1. כישלונה של ועדת שלגי לשים קץ לפרשה. בדין וחשבון שהגישה היא הודתה כי נכשלה בבירור גורלם של 65 ילדים שנעלמו (87 ילדים יחד עם 22 הילדים שוועדת בהלול-מינקובסקי לא גילתה את גורלם). זאת ועוד, החקירה הממושכת (כשש שנים) דרדרה עוד את אמונו של הציבור הרחב בכלל וקהילת יוצאי תימן בפרט בוועדה, וממילא גם לא סמכו את ידיהם על הדין וחשבון שהגישה.
2. נמתחה ביקורת נוקבת על דרכי עבודתה של ועדת שלגי מצד יוצאי תימן בכלל ומצד ההורים לילדים שנעלמו בפרט.

¹³⁶ דליה שחורי, "עתירה לבג"ץ בתביעה להורות על הקמת ועדת חקירה ממלכתית לענין ילדי תימן", הארץ, 26 לאפריל 1994.

¹³⁷ "הממשלה שוקלת להקים ועדת חקירה ממלכתית בנושא היעלמם של ילדי תימן", הארץ, 21 בנובמבר 1994.

3. פעילותו של עוזי משולם וחסידיו והחשיפה התקשורתית האדירה למאבקם האלים יצרו תהודה להאשמות שהשמיעו בעניין ילדי תימן, שלטענתם נחטפו, נמכרו ואומצו.
4. לא היה חשש פוליטי מפני גילויים שתחשוף ועדת חקירה חדשה אחרי שנים רבות כל כך שחלפו מאז היעלמות הילדים.

8. ועדת כהן /קדמי – ועדת חקירה ממלכתית

אכן הוקמה ועדת חקירה ממלכתית שלראשה מונה שופט בית המשפט המחוזי (בדימוס) יהודה כהן, ולצדו כיהנו שופטת בית המשפט המחוזי (בדימוס) דליה קובל ואלוף (במיל') דוד מימון.¹³⁸

כדי למנוע את הישנותו של "סינדרום ועדת שלגי" פרסמה הוועדה ב-4 באוגוסט 1997, כלומר לאחר שנתיים של עבודה, דו"ח ביניים שכלל נתונים לגבי סדרי עבודתה וכן נתונים סטטיסטיים. יש להדגיש שני נושאים מתוך הדו"ח:

1. היו עדים שחששו להופיע בפני הוועדה, ועשו זאת רק לאחר "בקשות חריפות של חוקרי הוועדה, בצירוף הבטחות שלא יאונה להם כל רע. חלק מהעדים העידו בדלתיים סגורות".

2. על פי כתב המינוי, הייתה הוועדה צריכה לחקור את היעלמם של ילדים מבין עולי תימן בשנים 1948-1954. היו גורמים שדרשו שהוועדה תרחיב את חקירתה מעבר לנאמר בכתב המינוי. משסירבה הוועדה לעשות כן, הוגשו בנדון עתירות לבג"ץ. בג"ץ אימץ את עמדתה של ועדת החקירה.¹³⁹ ואולם, לאחר מספר שנים נוספות ועדת החקירה הממלכתית לא סיימה את עבודתה, והחל תהליך של כרסום בתמיכה הציבורית כלפיה. עיקר הביקורת בא מכיוון בני המשפחה של הילדים שנעלמו. ביקורת זו יש לייחס לציפיות הגדולות שתלו בוועדה בני משפחות הילדים הנעדרים. הם התאכזבו מעדויותיהם של אנשים שעסקו בקליטת העולים בתקופה הנדונה, וכן מהעובדה שחברי הוועדה לא היו "מספיק קשוחים" כלפי עדים אלו בשעת מתן העדות. כמו כן נטען, כי גילו המתקדם ומצב בריאותו של יו"ר הוועדה, השופט (בדימוס) יהודה כהן, הקשו עליו למלא את תפקידו. ואכן, בחודש מרס 1999 יהודה כהן פרש ותחתיו בא שופט בית משפט העליון, יעקב קדמי.¹⁴⁰

עוזי משולם החליט לא להעיד בפני הוועדה, אלא בתנאי שעדותו תשודר בשידור חי בטלוויזיה. דרישה זו, שנדונה גם בבג"ץ, נדחתה בטענה שלא ניתן לכפות את תוכן השידור על

¹³⁸ הוועדה קיבלה את מינויה מנשיא בית משפט העליון מאיר שמגר בתאריך 25 בינואר 1995. דוד מימון הינו ממוצא תימני.

¹³⁹ בדו"ח הביניים, מפרטים חברי הוועדה את עמדתם בסוגייה זאת: "לפי הבנתנו מטרת הקמתה של הוועדה, כפי שעולה מהגדרת תפקידה, היא לברר תופעה של היעלמות ילדים תימניים, בעקבות העלייה הגדולה של יהודי תימן עם הקמת המדינה: תופעה שהתגלתה עם הקמת מחנות העולים ושיבושי הסדרים אלמנטריים שחלו בהכוונת חייהם של העולים והכנתם לחיי קבע מחוץ למחנות. לא היה כל כוונה, לדעתנו, להפוך את הוועדה לזרוע משטרתית שתבדוק מקרים פלילים בודדים לפני ואחרי השנים הנקובות בהגדרה". ראה דו"ח ביניים של ועדת החקירה הממלכתית לברור היעלמותם של ילדים תימניים ואחרים בימי קום המדינה, מיום 4 באוגוסט 1997.

¹⁴⁰ המינוי של השופט יעקב קדמי, שאז עדיין היה שופט בבית המשפט העליון (ולא בדימוס) היה ב-23 במרס 1999.

ערוצי התקשורת, ובכלל זה הערוצים הממלכתיים.¹⁴¹ למרות זאת הותר לאנשי עמותת "משכן אוהלים" לצלם בווידאו את דיוני הוועדה. משולם ותומכיו פתחו במתקפה נגד ועדת כהן-קדמי מתוך הכלא ומחוצה לו במטרה לקעקע את אמינותה. לטענתם, "מערכת המשפט [ן] בג"ץ דאגו להרחיק את התקשורת האלקטרונית על מנת שהציבור לא יחזה בזוועות שנעשו לעדות המזרח בשנות החמישים. גם התקשורת הכתובה השותפה להשתקה במשך חמישים שנה, מדירה רגליה ודואגת לפרסם פרטים שוליים מהוועדה בעמודים האחוריים".

ספרה של שושי זייד, *הילד איננו – פרשת ילדי תימן הנעדרים*.¹⁴² שהיא, בתה, חתנה ונכדיה הקטנים היו בין המתבצרים בכיתו של עוזי משולם באביב 1994, סוקר את "פרשת ילדי תימן הנעדרים" תוך התייחסות אוהדת לפעילותם של משולם ואנשיו. המחברת מציגה בהרחבה את טענותיהם וכן את העול שנעשה להם. בספר שכתבה בחודש דצמבר 2000, ביקורת כלפי ועדת קדמי והשגות לגבי עבודתה, למרות שהדין וחשבון של ועדת החקירה הממלכתית פורסם רק עשרה חודשים מאוחר יותר, בחודש נובמבר 2001. רוב הטענות שבספר אינן מבוססות, ולעתים קרובות מסתמכת המחברת על עיתונאים שונים, דוגמת אורי אבנרי. כפי שזייד מעידה בעצמה, היא אימצה למעשה את "טענת החטיפות והאימוצים" כפי שהוצגה בידי משולם וחסידיו, ואף הקדישה את הספר ל"ילדים החטופים".¹⁴³ אשר על כן, יכול הספר לשמש לחיזוק טענותיהם של אותם שמראש דחו את ממצאיה ומסקנותיה של ועדת קדמי עוד קודם שהתפרסמו, מתוך אי נכונותם לקבל אף מסקנה זולת הקביעה, כי ילדי תימן נעלמו כתוצאה מקנוניה, שמאחוריה עמד הממסד הממלכתי והפוליטי של מדינת ישראל.

דו"ח ועדת קדמי

ביום ה-5 בנובמבר 2001 הניחו חברי ועדת החקירה הממלכתית דין וחשבון מפורט על שולחנה של ממשלת ישראל. חברי הוועדה נדרשו בדו"ח שלהם גם לשתי הוועדות שקדמו להם (בהלול-מינקובסקי 1967-1968 וועדת שלגי 1988-1994). הדו"ח מחזיק 3 כרכים הנפרשים על פני כאלף עמודים, וקובע כי רוב הילדים אכן נפטרו, מלבד 56 הילדים שגורלם נותר עלום, מהם 33 מקרים חדשים שהובאו בפני ועדת קדמי ו-23 מקרים שנחקרו בידי שתי הוועדות הקודמות.¹⁴⁴ הממצאים העיקריים של ועדת קדמי היו כדלקמן:

מספר הילדים שנעלמו 1033

מתוכם מספר הילדים שנפטרו: 972

מספר הילדים שגורלם לא נודע: 56

מספר הילדים שנתגלו בחיים: 5 (ועדת קדמי משערת שמצאה ילד נוסף בחיים)¹⁴⁵

¹⁴¹ גם פעילותו של יגאל יוסף בעניין זה נכשלה, ראה מכתב מיגאל יוסף לראש הממשלה יצחק רבין בעניין "הקפאת דיוני ועדת החקירה הממלכתית לבדיקת פרשת ילדי תימן הנעדרים – דרישה לחייב את אמצעי התקשורת הממלכתיים לשדר בשידור חי וישיר את כל מהלך החקירה", מיום 13 ביולי 1995, ארכיון ד"ל. יש לראות במכתבו זה של יוסף ניסיון להראות לציבור כי הוא והוועדה הציבורית שהוא עומד בראשה עדיין רלוונטיים לגבי הפרשה. כמו כן יש לראות את תוכן המכתב כתמיכה בדרישותיו של עוזי משולם.

¹⁴² שושי זייד, *הילד איננו – פרשת ילדי תימן הנעדרים*, גפן, ירושלים 2001.

¹⁴³ שם, עמ' 126. באשר להקדשה ראה שער הספר.

¹⁴⁴ ועדת בהלול-מינקובסקי וועדת שלגי, ראה דו"ח ועדת קדמי, עמ' 300.

¹⁴⁵ שם, עמ' 22-27, 293-294, 325-330. מספר תלונות לגבי ילדים שנעלמו ולגביהם הוגשו לשלושת הוועדות ביחד: 1,053 מתוכם 1,033 ילדים שנעלמו בארץ ו-20 ילדים שנעלמו במחנה חאשד ליד עדן, ערב העלייה לישראל וכן 35 ילדים שקיימת שאלה לגבי מוצאם.

ועדת קדמי מצאה לנכון, להידרש באופן פרטני לשלושה מקרים: **פרשיית התינוק יוסף כהן**: הוועדה הגיעה למסקנה, בסיועה של משטרת ישראל, שהתינוק אכן נפטר, ומסמך מסוים שהוגש לוועדה על ידי קרוב משפחה, שלפיו התינוק יוסף כהן כביכול חי, הינו מסמך מזויף. הוועדה מאשימה קרוב משפחה של הילד בניסיון להטעות את החוקרים. בסיכום הדו"ח ננקטו מונחים חריפים מאוד, ונאמר כי "פרשיית יוסף כהן – נתגלתה כנעוצה במעשה זיוף".¹⁴⁶ עם זה צוין כי זהו מקרה יחיד.¹⁴⁷

פרשיית חיים סיביליה: הילד חיים סיביליה נולד ב-24 בספטמבר 1950 להורים שעלו ממצרים, ונפטר כעבור שנה וחצי, ביום 13 במאי 1952, משיתוק ילדים בבית החולים הממשלתי בפרדס כץ. לפי טענת המשפחה, שנמסרה מפי אח בשם יעקב, חיים סיביליה לא נפטר, ומשרד הפנים מסר למשפחה שעזב את הארץ. גם שלטונות צה"ל מסרו מידע דומה, לפיו חיים לא גויס משום שירד מן הארץ. יתרה מכך, כאשר פתחו את הקבר שבו חיים היה אמור להיות קבור, הוא נמצא ריק. בהמשך נטען, כי בעקבות "פריצה" למחשבים של רשויות ממלכתיות, התגלה שחיים סיביליה אומץ בידי משפחה אשכנזית. המשפחה הצליחה לדבריה לאתר את "האח האובד" אשר דומה בחזותו החיצונית לאביו המשפחה המנוח. "האח האובד" מסר להם כביכול, כי ידוע לו שהוא אינו תימני, ונמסר בזמנו למשפחה מאמצת. כמו כן צוין כי הוא מנסה למצוא את משפחתו הביולוגית. האח יעקב טען, שתיק האימוץ של אותו אדם [כלומר האח הביולוגי] אותר. המקרה של חיים סיביליה זכה בזמנו לפרסום רב והוצג גם בפני ועדת העלייה של הכנסת.¹⁴⁸

למרות שמשפחת סיביליה לא פנתה לוועדת החקירה הממלכתית הוחלט לחקור את המקרה. ברם כאשר חוקרי הוועדה פנו אל המשפחה היא לא הייתה מוכנה לשתף פעולה ולמסור להם את המידע הרלוונטי. גם בפגישה עם יו"ר הוועדה, סירב האח יעקב למסור פרטים כלשהם לאיתור "האח האובד" וטען "כי אין לו אמון בוועדה, וכי יפרסם את כל המידע שברשותו לאחר פרסום דו"ח הוועדה על מנת למוטט את אמינות ממצאיה".

ועדת קדמי הגיעה למסקנה חד-משמעית שלפיה חיים סיביליה אכן נפטר בתאריך 13 במאי 1952. חוקרי הוועדה מצאו את רישיון הקבורה המקורי וכן את הרישום הרלוונטי בספרי חברה קדישא בתל אביב. הטענה באשר לאדם שהוא חיים סיביליה המאומץ נמצאה כלא נכונה. לאותו אדם אין תיק אימוץ והוא אף פעם לא הזדהה כאדם מאומץ שמחפש את משפחתו הביולוגית. על כן כותבת הוועדה בסיום הדו"ח כי "לפרשיית חיים סיביליה – אין שמץ של אחיזה במציאות".¹⁴⁹

מספר המקרים שנחקרו בידי ועדת קדמי: 800, מתוכם 745 ילדים שנעלמו בארץ, מהם שני שלישים ילדי עולי תימן ושליש, כ-240, ילדים לעולים ממדינות אחרות.

מספר המקרים שנחקרו הן בידי ועדת קדמי והן בידי שתי הוועדות הקודמות: 339 מספר. המקרים החדשים שנחקרו בידי ועדת החקירה הממלכתית (ועדת קדמי): 406.

146 שם, עמ' 298.

147 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 87.

148 משפחת סיביליה הייתה כאמור ממוצא מצרי ולא ממוצא תימני. ראה גם מקור ראשון, 22 באוגוסט 1997.

149 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 231 ו-298.

ועדת החקירה מתחה ביקורת נוקבת על שושי זייד שפרסמה את פרשיית חיים סיביליה בהרחבה בספרה הנזכר לעיל בלי לבדוק את גרסת המשפחה [גרסת האח יעקב].¹⁵⁰ **פרשיית צילה לויין**: פרשייה זו זכתה לפרסום תקשורתי רב, ואף עמדה במרכזו של הספר *בעקבות אחי האובדים* שכתב עו"ד רמי צוברי אשר טיפל בפרשייה מטעם המשפחה.¹⁵¹ גב' מרגלית עומסי ובתה התינוקת עלו לישראל ב-25 בספטמבר 1949. בחודש ינואר 1950 נעלמה התינוקת.

צילה לויין אומצה בהיותה בת חודשיים ממועון פרטי בחיפה על ידי משפחה אשכנזית מקיבוץ עין המפרץ. לאחר שנים התחתנה וירדה עם משפחתה לארה"ב. באמצעות שמשון גיאת, פעיל תימני שמתגורר בניו יורק, יצרה קשר עם עו"ד רמי צוברי במטרה לאתר את משפחתה הביולוגית. בעקבות פרסום הדברים של צוברי טענה מרגלית עומסי שעל פי חזוניה החיצונית צילה לויין היא בתה שנעלמה בשנת 1950. אי לכך נערכה לשתיים בדיקת ד.נ.א. על ידי ד"ר חסן חטיב מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ונמצא שצילה לויין היא אכן בתה הביולוגית של מרגלית עומסי. ברם, צו האימוץ של צילה לויין ניתן כבר בחודש נובמבר 1948, דהיינו, כשנה לפני שמרגלית עומסי ובתה הגיעו לישראל. משתמע מכך כי לא ייתכן שצילה לויין הינה בתה הביולוגית של מרגלית עומסי. אשר על כן נערכה בדיקת ד.נ.א. חוזרת שהוכיחה כי לא מדובר באם ובתה הביולוגית. הדבר גרם למפח נפש קשה הן למרגלית עומסי והן לצילה לויין, שהתקשו לעכל את התוצאות של הבדיקות החדשות. אף כי הוסר ספק אפשרי לקשרי דם של אם-בת ביקש עו"ד צוברי לדבוק בגרסה לפיה מדובר באם ובת. הוא הודיע כי ידאג לערוך בדיקת ד.נ.א. נוספת על ידי גוף יוקרתי בארה"ב, אך ככל הידוע בדיקה כזאת לא נערכה. צוברי ניסה במקביל לטעון, כי ייתכן שנפלה טעות ברישומי התאריכים הרלוונטיים, על אף שאפשרות כזו אינה סבירה ואין כל סימוכין לכך.¹⁵² להלן נסקור נושאים מיוחדים שעמדו על סדר יומה של הוועדה, נחקרו וגובשה בעניינם דעתה.

א. "טענת החטיפות והאימוצים" – "מסירה מזדמנת לאימוץ"

ועדת קדמי דוחה חד-משמעית את "טענת החטיפות והאימוצים".¹⁵³ לעומת זאת אין היא שוללת את האפשרות שהתרחשו מקרים של "מסירה מזדמנת לאימוץ".¹⁵⁴ מדובר במקרים של ילדים נטושים (מנותקים ממשפחותיהם) אשר נמסרו לטיפולן של העובדות הסוציאליות שהתייחסו אל התינוקות כאל "אסופי" (נטוש). הקשר עם משפחותיהם הביולוגיות של התינוקות נותק, ולא היה סיכוי לאתר אותן. מדובר הן בתינוקות שננטשו בבתי תינוקות, כאשר ההורים לא באו לבקדם במשך תקופה ממושכת, והן בילדים ששהו בבתי חולים לצורך טיפול רפואי, ולאחר החלמתם לא הצליחו לאתר את משפחותיהם. האפשרות של "מסירה מזדמנת לאימוץ" הייתה קיימת בין השאר מפני שה"מסירה" לא זכתה לרישום, שמכוחו ניתן מאוחר

150 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 88-89, 176 ו-232-233, 307. הוועדה הביעה גם את צערה על שוועדת העלייה של הכנסת לא ביררה את התשתית הראייתית שעמדה בבסיס גרסתו של האח יעקב סיביליה שהופיע בפני הוועדה.

151 פרשת עניינה של צילה לויין נדונה בהרחבה בספרו של עו"ד רמי צוברי, בעקבות אחי האובדים, הוצאת ר.צ. – 2000, פתח תקוה 2000.

152 שם, עמ' 175 ו-229-230.

153 שם, עמ' 250-252. הוועדה מקדישה כאמור מקום רב לדיון ב"טענת החטיפה המסדית"; ראה את דו"ח הוועדה עמ' 155-161, 193-202, 235, 238, 243-248, 249-256, 257-268, 312, 319.

154 גם לנושא "מסירה מזדמנת לאימוץ" ניתן מקום רב בדו"ח, ראה עמ' 152-153, 205, 206-209, 252-256.

יותר לעקוב אחר התינוק. בדרך זו הפך הניתוק הפורמלי שעמד בבסיסה של מסירה מזדמנת לאימוץ, לניתוק ממשי ומוחלט במציאות.¹⁵⁵ גם הנתונים הכמותיים מלמדים על האפשרות שאכן היו מקרים, אם כי במספר קטן, של מסירה מזדמנת לאימוץ. זאת לאור העובדה כי 29 מתוך 56 הילדים שגורלם לא נודע, נעלמו בתקופת מחנות העולים, כלומר בין השנים 1951-1948, ומרבית הילדים הללו היו תינוקות שהיו בני פחות משנה כאשר נעלמו, ומקום היעלמותם העיקרי היה בתי החולים.¹⁵⁶

ב. טענת התיעוד המזויף

ועדת קדמי דוחה גם את טענת התיעוד המזויף.¹⁵⁷ טענה זו הושמעה מפי גורמים בתוך קהילת יוצאי תימן (הוועדה מכנה גורמים אלו "פרנסי העדה התימנית"). הוועדה קובעת, כי התיעוד ששימש כבסיס לקביעה אם ילד פלוני חי או מת הינו תיעוד אמין. הכוונה הן לתיעוד ראשוני והן לתיעוד משני.¹⁵⁸ בדו"ח הוועדה הודגש כי:

במהלך עבודתה לא נתקלה הוועדה בתיעוד ראשוני או משני "מזויף" או "כוזב", קרי, רישום שלא נחתם במועד הנקוב בו, או שלא נערך ונחתם על ידי מי שהרישום מציגו בתור שכזה... אשר על כן לא מצאנו בסיס לטיעון המעמיד בספק את אמיתות תוכנו של התיעוד העומד בבסיס הממצאים בדבר פטירתם וקבורתם של נעדרים.¹⁵⁹

ג. הברחת ילדים לחוץ לארץ

הוועדה בחנה את הטענה שלפיה יש מילדי תימן שנעלמו שהועברו לאימוץ מחוץ לגבולות ישראל, ובעיקר לארה"ב. הניסיונות לאתר ילדים בארה"ב לא הניבו פירות, על אף ביקוריהם של נציגי הוועדה במקום, ולמרות שגויסו לעזרת החיפושים גם פעילים מקרב קהילות יוצאי תימן בארה"ב ובקנדה.¹⁶⁰ הוועדה בדקה את הרקע לטענות שלפיהן ילדים תימנים אומצו בארה"ב. הטענות הסתמכו על דברים שנאמרו בזמנו מפי הרב אבידור הכהן ושלום כהן, עורך מעורכי השבועון העולם הזה.¹⁶¹ לא נמצאו כל תימוכין לטענות אלו שהסתמכו על שמועות ולא על עדויות ממקור ראשון. בין השאר נחקרו הנסיבות שקשורות לאימוצם של שני ילדים על ידי אחד מעוזריו של הרב ברגמן. התברר כי ילד אחד שנולד בירושלים אומץ בהסכמת האם הביולוגית, ואילו הבת אומצה בניו יורק. ככל שניתן היה לברר לא דובר בילדים של יוצאי תימן.¹⁶²

155 שם, שם. עם זה יש לציין כי לדעת הוועדה יש סבירות גבוהה יותר שהיו מקרים של "מסירה מזדמנת לאימוץ" מבתי תינוקות מאשר מבתי חולים. זאת משום שלא הובאו בפני הוועדה ראיות ישירות על קיום מקרים כאלו בבתי חולים, שם, עמ' 254.

156 שם, עמ' 300. בדו"ח הוועדה צוין בעניין זה כי "נתונים אלה, עולים בקנה אחד עם האפשרות של מסירה מזדמנת לאימוץ, המדברת בתינוקות שאיברו קשר עם הוריהם".

157 שם, עמ' 153-157 ר' 243-248.

158 "תיעוד ראשוני" = תיעוד מקורי, כגון רישום ברשומות של בתי חולים ורשומות של חברות הקדישא. "תיעוד משני" = רישום שמשקף דיווח מפי אחר.

159 שם, עמ' 246 ועמ' 295-296, 305.

160 מטעם הוועדה נסעו לארה"ב חברת הוועדה דליה קובל והחוקר עו"ד יוסף יוסיפוב, שם, עמ' 143.

161 עיין לעיל, הערות 52 ו-53. יש לציין כי הארכיון של "העולם הזה" נשרף בזמנו.

162 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 227; עיין גם לעיל, הערות 52-54.

ד. עדויות של אישים

בחלקים של הדו"ח אשר הניח בעדויות של אישים, כגון דבריו של אביגדור פאר בפני ועדת הפנים ואיכות הסביבה בסוף שנת 1985, 163 ועדותם של מנחם פורוש¹⁶⁴ ואברהם עובריה¹⁶⁵ בפני ועדת קדמי, מודגש כי דבריהם לא היו עדות של מקור ראשון. בשלושה מקרים אלו, בדומה לעדויות של הרב אבידור הכהן ושל עובדות ומטפלות שהיו קשורות לקליטת יהודי תימן,¹⁶⁶ מדובר ב"עדויות של שמיעה", כלומר עדות לגבי דברים ששמעו מאנשים אחרים. העדים עצמם לא נכחו במעמד בו הילדים נעלמו.

ה. כשל מנהלי

לדעת חברי הוועדה אין לראות באי הסדרים, בליקויים המנהליים ואפילו ב"אנדרלמוסיה" שהיו קיימים במסגרת הטיפול בעולים, גורם משמעותי לאבדן זהותם של התינוקות.¹⁶⁷ באשר למקרים שבהם נמצאו במרשם האוכלוסין רישומים בדבר פטירתו של אדם, ובמקביל רישומים אחרים שלפיהם אותו אדם כביכול [חי ו-] "עזב את הארץ", יש לראות ברישומים אלו כשל ותקלות מנהליים. השימוש במונחים "חדל להיות תושב" או "עזב" [את הארץ] ברישומים של מפקד האוכלוסין של שנות השישים אמנם מביך, אך לדעת הוועדה אין הם מעמידים בספק את אמינותם של כלל הרישומים הרלוונטיים.¹⁶⁸

ו. עוזי משולם ועמותת "משכן אוהלים"

כאמור לעיל משולם סירב להעיד בפני הוועדה מכיוון שהדרישה כי עדותו תשודר בשידור ישיר בערוצי הטלוויזיה השונים לא אושרה. כמו כן סירב להיפגש אישית עם חברי הוועדה אשר היו מעוניינים לשמוע את הראיות המוצקות שבידיו אשר יש בהן הוכחה שאכן בוצעו "חטיפות ממסדיות בתקופה הנדונה".¹⁶⁹

ז. איתור קברים ופתיחתם

בבסיס הדרישה לפתיחת קברים עמדו ארבע טענות:

- א. אי-השתתפותם של הורים רבים בקבורת ילדיהם, והטלת ספק אם הילדים אכן נפטרו;
- ב. היעדר יכולת לציין את מקום הקבורה של מספר גדול מהילדים; ג. טענות של מקצת משפחות הילדים, שלפיהן הם פתחו את הקברים שבהם הילדים היו אמורים להיות קבורים, ומצאו אותם ריקים; ד. הטלת ספק באמינות הרישומים של חברה קדישא. ארבע סיבות אלו היוו נדבך מרכזי בגיבוש טענת "החטיפות והאימוצים", ובעקבותיהן הוחלט לפתוח כמדגם

163 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 266-268. עדותו של אביגדור פאר בפני ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת ניתנה בתאריך 31 בדצמבר 1985.

164 שם, עמ' 264-266.

165 שם, עמ' 173-174 ו-257-263.

166 שם, עמ' 204-205 ו-215. הרב אבידור הכהן ואברהם עובריה העידו בפני הוועדה. אביגדור פאר נפטר מספר שנים קודם לכן.

167 שם, עמ' 171.

168 שם, עמ' 298.

169 שם, עמ' 141 ו-311-312. גם ניסיונות השכנוע של חברי הוועדה שנעשו באמצעות מתווכים שונים, וכן פגישה עם עוזרו האישי של עוזי משולם, עודד זכאי לא נשאו פרי. זאת על אף שניסיונות אלו נעשו על דעתה ובהסכמתה של פרקליטת המדינה, משום שמשולם היה אסיר. משולם נימק את סירובו להיפגש עם הוועדה במצב בריאותו.

קברים אחדים.¹⁷⁰ במהלך השנים שבהן פעלה ועדת קדמי נפתחו שני קברים שיוחסו לילדי תימן הנעדרים. בפעם הראשונה נעשה הדבר בשנת 1997 בבית הקברות בקריית שאול, ביוזמה פרטית של אנשי עוזי משולם ובסיוע הרב רוג'ה מתל אביב. במקרה זה נחפרו ארבעה קברים. אולם חפירת הקברים הצטמצמה להרמת אבן הגולל ולצילום המצוי מתחתיה. החפירה לא התבצע בעומק האדמה ומסביב לקבר, ולא נעשה שימוש בכלים המתאימים. באחד הקברים נמצאו עצמות קטנות שהתאימו, לפי עדותו וניסיונו של הרב רוג'ה, לעצם הבריח של ילד. היות שחפירת הקברים נעשתה בצורה לא מקצועית, ולא התחשבה בפעילות הסחף שהייתה קיימת במקום במשך השנים, לא ניתן להסיק מסקנה של ממש מפתיחת קברים אלו. לדעת חסידי עוזי משולם, ובראשם הגב' אורה שיפריס אשר נכחה במקום בעת המעשה, כל ארבעת הקברים היו ריקים, ובכך יש הוכחה חותכת לכך שהילדים לא נפטרו.¹⁷¹ יתרה מכך, משולם וחסידי ראו בניסיון להציג קברים של ילדים אשר כביכול נפטרו כ"סיפורי כיסוי" עבור ילדים שנחטפו והינם בחיים. הממסד לדעתם היה שותף לקנוניה זו, כלומר לדידם מדובר ב"חטיפה ממסדית". חפירת הקברים השנייה התבצעה בקבוצה של עשרה קברים בבית הקברות "סגולה" בפתח תקווה. הדבר נעשה ביוזמת עו"ד רמי צוברי, אשר פעל בשם המשפחות שילדיהן, על פי הרישומים, היו קבורים במקום. ב-5 בפברואר 1996 הוגש כתב עתירה לבג"ץ, שהמשיבים לה היו ועדת החקירה הממלכתית ושר הבריאות דאז, אפריים סנה.¹⁷² בעקבות הדיון בעתירה, ולאחר חילופי גברא בתפקיד שר הבריאות, החליט השר החדש, צחי הנגבי, ב-8 באוקטובר 1996, לאשר את פתיחת הקברים בידי גורמים ממלכתיים.¹⁷³ חפירת הקברים בפועל התקיימה במחצית השנייה של חודש דצמבר 1996. בשלב הראשון של החפירה, נמצאו שרידים של גופות בשלושה קברים בלבד. בשלב השני השתתפו מומחים מהמכון הפתולוגי שהורו לחפור גם לצדי הקברים וכן לסנן את האפר שנמצא בין הקברים. לאחר ביצוע פעולה זו נמצאו גם שרידי השלדים הנותרים. שרידי העצמות שנמצאו באחד הקברים נשלחו לאנגליה לבדיקות ד.נ.א., על פי בדיקות ההשוואה נמצאה התאמה בין שרידי הילד שהיה קבור במקום לבין בני משפחתו.

ועדת החקירה הממלכתית הסיקה מתוך חפירת הקברים בבית הקברות "סגולה", כי בכל אחד מעשרת הקברים נמצאו שרידים של גופה אחת שגילה התאים לגיל הילד שהיה אמור להיות קבור במקום, על פי הרשומים. לדעת הוועדה, "הושמט [בכך] כליל הבסיס, מתחת למה שהוצג על ידי הטוענים לחטיפה ממסדית, כ'הוכחה' חותכת...".¹⁷⁴

170 ראה בעניין זה דורון גולן וגולן יוסיפון, "תעלומת הקברים פתוחה", מעריב, 8 בפברואר 1996.

171 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 187-189.

172 בג"ץ 943/96.

173 סיכום דיון של משרד הבריאות מיום 8 באוקטובר 1996, חתום בידי פרופ' ג' ברבש, מנכ"ל משרד הבריאות, ראה רמי צוברי: בעקבות אחי האובדים, עמ' 249-263.

174 דו"ח ועדת קדמי, עמ' 189 (הדגשה שלי, ד"ל) רעמ' 308. לגבי הדיון בקבורת הילדים, איתור קברים ופתיחתם, מתייחסת הוועדה גם לעובדה שעברה תקופה ארוכה מאוד מאז שהילדים נפטרו ונקברו ועד שהמשפחות ניסו למצוא את מקום הקבורה. עובדה זו וכן העובדה כי במקרים רבים, בדרך כלל בשל סיבות כלכליות, לא הוקמו מצבות על הקברים, אלא סומנו ביתדות ברזל בלבד, הקשו מאוד על איתור הקברים הרלוונטיים, שם, עמ' 167, 187 ו-192.

ח. ביקורת

ועדת קדמי ביקרה חריפות את הנהלת הסוכנות היהודית (דאז), הנהלות מחנות העולים ואת האחראים לבתי התינוקות. חברי הוועדה מצאו, כי גורמים אלו נושאים באחריות לניתוק הקשר שבין התינוקות להוריהם. הנהלת הסוכנות היהודית לא טיפלה טיפול מיידי בשורשי תופעת ההיעלמות, למרות שכבר בשנת 1949 הייתה מודעת לבעיה הכאובה. שמירת הקשר עם הילדים, במיוחד במקרים שבהם הועברו לבתי חולים, הוטלה על המשפחות,¹⁷⁵ על אף הקשיים האובייקטיביים שהיו לעולים בתחילת דרכם בארץ במנטליות החדשה, בהתמצאות בגאוגרפיה של המדינה ובדרכי התחבורה ובבעיות הקיום של חיי היום-יום. הוועדה מבקרת את העובדה שלא היו נוהלי איתור, דיווח וחידוש קשר בין בתי התינוקות למשפחות. התרחשו מקרים שבהם ילדים נעלמו במסגרת הטיפול בתוך מחנות העולים, במעבר בין בתי החולים לבתי התינוקות, או במעבר לאשפוז מחוץ למחנות. "במקום שההורים לא דאגו – מיוזמתם – לקיום קשר עם המוסד שבו נמצא התינוק [בית תינוקות ובית חולים], לא נעשה דבר מצד המוסדות האמורים על מנת לאתר את ההורים ולדווח להם על קורותיו של התינוק".¹⁷⁶ זאת ועוד, הוועדה טוענת כי אי הדיווח על הידרדרות במצב הבריאות של תינוק מאושפז ואי זימון ההורים לקבורה במקרה של פטירה נבעו מ"אוזלת היד שגילו גופי הממסד שטיפלו בקליטת העולים, בהבטחת קשר בין המשפחות לבין התינוקות שאושפזו בבתי החולים".¹⁷⁷ המערכות שהיו אחראיות על קליטת העולים היו צריכות להקים מוסד מרכזי למעקב אחר אותם ילדים שהוצאו ממסגרת המשפחה, ולאתר את המשפחה הביולוגית כאשר נמצאו ילדים מנותקי קשר.¹⁷⁸ באופן מיוחד טוענת ועדת קדמי כי "הגורמים האחראיים בהנהלת הסוכנות היהודית [לשמירת הקשר בין ההורים לתינוקות שהורחקו מהם] לא מילאו את חובתם בהקשר זה, וזאת גם כאשר התברר כי בשל היעדר נוהלי דיווח ויכולת איתור, נותרו הורים, שתינוקותיהם נלקחו מהם ונעלמו להם ב'אפלה'".¹⁷⁹

בדו"ח נאמר עוד, כי לא הייתה התנכלות לתינוקות של עולי תימן דווקא משום שהתרחשו גם מקרי היעדרות של ילדים בני עדות אחרות, אם כי התופעה הייתה שכיחה יותר בקרב עולי תימן.¹⁸⁰ עם זה מציינת את הקשיים המיוחדים שקשורים לקליטת עולי תימן בכלל, והילדים שביניהם בפרט, בעקבות מצבם הבריאותי הקשה.¹⁸¹ הוועדה גם מבקרת קשות את הגישה המתנשאת של הממסד הקולט והיחס המשפיל כלפי העולים מתימן. לדעת הוועדה:

...יחס קשה זה תרם בשעתו – ועודנו תורם – תרומה משמעותית לאמון שנתנו ההורים בגרסת החטיפה הממסדית, כאשר הם רואים בחטיפה הממסדית המשך ונגזרת מן היחס הקשה האמור...¹⁸² הדרך שבה הפכו התינוקות "לחסרי זהות" ... שימשה בסיס לטענות

175 שם, עמ' 172-183.

176 שם, עמ' 180, 320-321.

177 שם, עמ' 182.

178 שם, עמ' 183.

179 שם, עמ' 321.

180 שם, עמ' 318.

181 שם, עמ' 298.

182 שם, עמ' 161-162.

קשות מצד משפחות העולים בדבר התייחסות מתנשאת ופטרונית מצד גורמי הממסד
ובדבר הפגנת "אי איכפתיות" ו"זלזול ברגשותיהם"...¹⁸³

9. טענת "החטיפות והאימוצים" – הטיעונים הנגדיים

במאמר זה אשר עוסק ב"טענת החטיפות והאימוצים" ראוי להידרש גם לטיעונים הדוחים טענה זו מכול וכול. שוללי "טענת החטיפות והאימוצים" וקונספציית "הקנוניה הממסדית" מתבססים על העובדות המפורטות להלן:

– לא היה מחסור בילדים שהוצעו לאימוץ בתקופה הנדונה. משפחה שהייתה מעוניינת לאמץ ילד הייתה יכולה לעשות זאת בדרך חוקית ובלא צורך לקחת ילד מהוריו הביולוגיים בלא ידיעתם והסכמתם.

– עם העלייה הגדולה מתימן הגיעו 600 יתומים. קשה היה מאוד למצוא משפחות מוותיקי היישוב אשר היו מוכנות לאמץ ילדים אלו, שרבים מהם היו קטנים מאוד.

– משפחות אשכנזיות העדיפו לאמץ ילדים ממוצא אירופי ולא ילדים ממוצא תימני או מזרחי. הרתיעה מאימוץ ילדים אלו נבעה מסיבות אלה: בקרב הילדים של עולי תימן היה מספר רב של חולים. הילדים היו כהי עור, דבר שלא היה רצוי בעיני המאמצים הפוטנציאליים. באותה העת רווחה התפיסה שלפיה הילדים מבני עדות המזרח הינם פחות אינטלגנטיים ומתקשים בחשיבה אבסטרקטית. מכאן נובע כי בניגוד להנחת היסוד שעומדת בבסיס "טענת החטיפות והאימוצים" וכן בבסיס תאוריית "הקנוניה הממסדית" בראשית שנות המדינה לא היו עולי תימן לישראל "שדה פעולה" להוצאת תינוקות וילדים קטנים מרשות הוריהם הביולוגיים, והעברתם לאימוץ למשפחות אשכנזיות חשוכות ילדים.

10. תם ולא נשלם

מסקנותיה של ועדת החקירה הממלכתית, ובמיוחד הקביעה שלא התרחשו חטיפות של ילדי עולים מתימן, התקבלו בצורה קשה בקרב קהילת יוצאי תימן. נטען כי הוועדה הוקמה כדי לשרת את הממסד, להסתיר את העובדות האמיתיות, לכסות על מעשים חמורים שנעשו ול"טייח" את העובדות. האשמות אלו הושמעו מפי גורמים שונים, ובמיוחד מפי עוזי משולם וחסידיו בחוגים קרובים אליהם. גם ראש עיריית ראש העין לשעבר, יגאל יוסף, שבמשך שנים ארוכות עמד בראש "הוועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן הנעדרים",¹⁸⁴ הצטרף לגישה זאת בטענה כי "הממשלה מנסה לקבור את הסוגיה באמצעות חקירות ארוכות שלא מובילות לשום מקום"¹⁸⁵ [ו]כי המסקנות [של ועדת קדמי] הן לעג לאינטליגנציה.¹⁸⁶ גורמים אחרים הרחיקו לכת ואף דרשו הקמת ועדת חקירה חדשה. עמם נמנית שושי זייד, שבספרה על פרשת ילדי

183 שם, עמ' 226.

184 על פרשת אחותו של יגאל יוסף שהיה חבר בוועדת שלגי, ראה לעיל.

185 Eric Shechter, "Missing Children, Yemenite activists seek new probe", *The Jerusalem Report*, December 3, 2001

186 אדנה אדטו, "גורלם של 56 ילדים נותר בגדר תעלומה", ידיעות אחרונות, 5 בנובמבר 2001.

תימן מציגה בהרחבה ובאהדה את טיעוניהם של עוזי משולם ותומכיו.¹⁸⁷ בכתבה בעיתון *אפיקים*, בחודש אפריל 2003, הביעה זייד הזדהות מוחלטת עם עוזי משולם.¹⁸⁸ זייד, שמאמצת את תאוריית הקונספירציה, פעילה היום ב"עמותת יוגב", ששמה לה למטרה להקים ועדת חקירה חדשה, הוועדה הרביעית, שתחקור את הפרשה. בעיתונות הכתובה והאלקטרונית התפרסמו דברי תמיכה לא מעטים בגישה זו. אסתר הרצוג, לדוגמה, טוענת כי "המסקנות של ועדת החקירה ל'פרשת ילדי תימן הנעדרים' הן 'המשך ישיר לפשעי המדינה נגד ההורים', כאשר היא מסתמכת בין השאר על ספרה של שושי זייד.¹⁸⁹ גם נתן שפריס, שהיה דוברם של המתבצרים בכיתו של עוזי משולם, וישב עמו בכלא בגין פעילותו בסוגיה זו, ממשיך לדגול בגישתה של "עמותת משכן אוהלים". הוא טוען כי דו"ח ועדת קדמי מהווה "עדות נחרצת להתרחשותה של פרשת גזילת הילדים! מסמך זה הינו דו"ח כוזב של ועדה מטעם...".¹⁹⁰ העיתונאית יעל צדוק, בת למשפחה תימנית אף היא, משווה את פרשת "ילדי תימן הנעדרים" לפרשת אימוץ ילדי האבוריגינים באוסטרליה.¹⁹¹ דברים אלו תרמו אף הם לחיזוק גישת הקונספירטיבית.

המסקנה של מאמר זה אם כן היא כי על אף ששלוש הוועדות שחקרו את הפרשה, ובתוכן גם ועדת חקירה ממלכתית (ועדת חקירה על פי חוק), דחו את "טענת החטיפות והאימוצים", יש אנשים שממשיכים להחזיק בטענה זו ולדרוש חקירה חדשה.

ביבליוגרפיה נבחרת

ספרים

האריס י', *על ציפורני נשרים: כל האמת על עליית מרבד הקסמים*, תורת אבות, בני ברק תשמ"ה.

הוועדה הציבורית לגלוי ילדי תימן הנעדרים, *פרשת ילדי תימן הנעדרים – נימוקים לדרישה להקמת ועדת חקירה ממלכתית*, קריית אונו, אדר תשמ"ו.

הכהן, דבורה, *עולים בסערה: העלייה הגדולה וקליטתה בישראל 1948-1953*, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1994.

זייד, שושי, *הילד איננו – פרשת ילדי תימן הנעדרים*, גפן, ירושלים 2001.

סעדון, חיים (עורך), *תימן: קהילות ישראל במאות התשע עשרה והעשרים*, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל, ירושלים תשס"ב.

¹⁸⁷ עיין לעיל, הערות 142-143.

¹⁸⁸ שושי זייד, "פרשת ילדי תימן – מה הלאה", אפיקים, 123-124, ניסן תשס"ג-אפריל 2003. בכתבה זו כותבת זייד: "אני מבינה היום את גודל פועלו של הרב עוזי משולם ואת עוצמת התרת הדם, עד כדי שפיכת דם, שמדינת ישראל בעזרת התקשורת עשתה ועושה לו ולתלמידיו. אני מבקשת סליחה, מתפללת לבריאותו ומייחלת שיוזכה לראות שכר לעמלו".

¹⁸⁹ אסתר הרצוג, "המסקנות של ועדת החקירה לילדי תימן הן המשך ישיר לפשעי המדינה נגד ההורים", *מעריב*, מהדורת האינטרנט, 23 בדצמבר 2002.

¹⁹⁰ נתן שפריס, "פרשת ילדי תימן הנעדרים", *אפיקים*, שם.

¹⁹¹ יעל צדוק, "פרשת ילדי-תימן – מעמדן של עדויות הורים באמת ההיסטורית של הפרשה", *שם*. וראה גם מאמרה בספרי אשה ממזרח אשה במזרח, טובה כהן, שאול רגב (עורכים), הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2005, עמ' 327-331.

- עובדיה, אברהם, *נתיבות תימן וציון*, אפיקים, תל אביב 1985.
צדוק, חיים, *משא תימן, 1946-1951*, אגודת אעלה בתמר, חולון 1985.
צדוק, חיים, *מן המיצר: אגרות תעודות ומכתבים תש"ג-תש"י (1943-1950)*, תל-אביב 1989.
צוברי, רמי, *בעקבות אחיי האובדים*, הוצ' ר.צ. – 2000, פתח תקווה 2000.
צוקר, רות, *עורי צפון וכואי תימן*, 1964.
צמרת, צבי, *ימי כור ההיתוך, ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים (1950)*, המרכז למורשת בן-גוריון ואוניברסיטת בן-גוריון, 1993.
שגב, תום, *1949 – הישראלים הראשונים*, דומינו, ירושלים 1984.
שמשוני, דניאל, *ראש העין: ממחנה עולים לעיר משגשגת*, מאגנס, ירושלים תשס"ב.
תנועת "כך", *את אחי אנכי מבקש – האמת על שואת יהודי תימן*, 1987.
Levitan, Dov, *The Uniqueness of the Yemenite Immigration to Israel*, presented at the International Congress on Yemenite Jewry, Bar-Ilan University, Ramat-Gan, August 1990.
Schoenfeld, Moshe, *Genocide in the Holy Land*, Naturei Karta (Bnei Yeshivos), New York 1980.
Weingarten, Michael A., *Changing Health and Changing Culture – The Yemenite Jews in Israel*, Westport 1992.

מאמרים

- הולנדר, ויצחק, "דמוגרפיה", חיים סעדון (עורך), *תימן – קהילות ישראל במזרח במאות התשע עשרה והעשרים*, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ב.
ורחפטיג, איתמר (עורך), *תחומין – תורה, חברה ומדינה*, קובץ הילכתי – ד', צומת, תשמ"ג.
לויטן, דב, "על כנפי נשרים" – העלייה מתימן ומעדין", בתוך: חיים סעדון (עורך), *בגלוי ובסתר: העליות הגדולות מארצות האסלאם (1948-1967)*, מכון יד-יצחק בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תש"ס.
לויטן, דב, "עליית יהודי תימן וייחודה", בתוך: יוסף דחוח-הלוי (עורך), *מבועי אפיקים – ספר היוכל – מחקרים במורשת יהדות תימן ותרבותה: ספרות, לשון, הלכה ומנהג, חנוך, חברה והיסטוריה*, אפיקים, תל-אביב 1995.
לויטן, דב, "יציאת התימנים ממחנות העולים", *תימא, כתב עת לחקר יהדות תימן ותרבותה*, ה', תשנ"ו.
לויטן, דב, "עליית יהודי תימן לישראל – הגשמת חלום או שבר חברתי? המקרה של ילדי תימן הנעדרים", בתוך אליעזר דון-יחיא (עורך), *"מסורת וחיידוש" – מחקרים ביהדות, ציונות ומדינת ישראל, לזכר יהושע קניאל ז"ל*, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ה.
עראקי קלורמן, בת-ציון, "היהודים בסביבתם", בתוך חיים סעדון (עורך), *תימן – קהילות ישראל במזרח במאות התשע עשרה והעשרים*, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ב.

עבודות תזה

לויטן, דב, *עליית מרכז הקסמים כהמשך היסטורי לעליות מתימן מאז תרמ"ב*, ניתוח סוציו-פוליטי של עליית יהודי תימן לישראל בעת החדשה, עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 1983.

דון-יחיא, אליעזר, *שיתוף וקונפליקט בין מחנות פוליטיים – המחנה הדתי ותנועת העבודה ומשבר החינוך בישראל*, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ז.

ועדות חקירה

דין וחשבון, ועדת חקירה לגלוי ילדי תימן [דו"ח ועדת בהלול-מינקובסקי], משרד המשפטים, פתח תקוה, 1968.

הועדה לברור גורל ילדי תימן הנעדרים, דין וחשבון הועדה [דו"ח ועדת שלגין], מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, ירושלים, נובמבר 1994.

ועדת החקירה הממלכתית בעניין פרשת היעלמותם של ילדים מבין עולי תימן בשנים 1948-1954, דין וחשבון [דו"ח ועדת קדמי], ירושלים, התשס"ב 2001.

דו"ח ביניים של ועדת החקירה הממלכתית לברור היעלמותם של ילדים תימנים ואחרים בימי קום המדינה, 4 באוגוסט 1997.

פרוטוקול של ישיבת ועדת בהלול מינקובסקי מס' 9, מיום 7 במאי 1967.

פרוטוקולים של ישיבת ועדת שלגי: מס' 26 מיום 11 ביוני 1991; מס' 31 מיום 23 במרץ 1993 ומס' 32 מיום 28 באפריל 1993.

פרסומים ופרוטוקולים של הכנסת

דברי הכנסת, כרך 7 מיום 20 בנובמבר 1950; כרך 46 מיום 19 ביולי 1966 ו-2 במרץ 1994 (הצעות לסדר היום).

פרוטוקולים של העדת לשירותים הציבוריים:

מס' 34 מיום 5 בספטמבר 1966; מס' 36 מיום 18 באוקטובר 1966 מס' 99 מיום 18 ביוני 1968; מס' 113 מיום 25 ביוני 1968; מס' 114 מיום 2 ביולי 1968; מס' 116 מיום 16 ביולי 1968 ומס' 117 מיום 23 ביולי 1968.

סיכומי ישיבות ועדת הפנים ואיכות הסביבה, מיום 12 ביוני 1985; מחודש אוגוסט 1985 ללא ציון התאריך [כנראה הוכן ביום 31 ביולי 1985] ומיום 31 בדצמבר 1985.

ארכיונים

ארכיון הסוכנות היהודית (בצריפין):
 חטיבות: ת 218/56.
ארכיון העבודה והחלוץ:
 חטיבה IV 211.

גנוז המדינה:

חטיבת משרד המשטרה: 57/4278; 57/4264.
 חטיבת משרד ראש הממשלה: ג 43/3902/5558/43.

הארכיון הפרטי של המחבר, [להלן: ארכיון ד.ל.].
כולל הפרוטוקול של ישיבות הועדה הציבורית לגילוי ילדי תימן הנעדרים.

עיתונות

אפיקים, גיליון כ"ז, דצמבר 1967; גיליון קכ"ב-קכ"ג, אפריל 2003.
כול, מס' 498 ו-499 ינואר 1967
דבר, 25 בספטמבר 1950; 15 בנובמבר 1985
הארץ, 7 במרץ 1952; 4 בספטמבר 1966; 16 בפברואר 1996; 26 באפריל 1994; 21 בנובמבר 1994.
העיר, 22 בפברואר 1985; 1 במרס 1985.
הצופה, 5 באוגוסט 1966; 23 בספטמבר 1986.
העולם הזה, מס' 1532, 11 בינואר 1967. מס' 1534, 25 בינואר 1967.
חדשות, 17 בינואר 1986; 30 ביוני 1986; 24 בספטמבר 1986;
ידיעות אחרונות, 28 במרץ 1963; 17 ביולי 1967; 12 בנובמבר 1985; 5 בנובמבר 2001.
לאשה, מס' 923, 15 בדצמבר 1964 ו-מס' 1017, 4 באוקטובר 1966.
למרחב, 17 ביוני 1967.
מעריב, 22 בפברואר 1985; 27 בפברואר 1985; 12 בנובמבר 1985; 24 בספטמבר 1986; 28
לאפריל 1995; 8 בפברואר 1996; (מהדורת האינטרנט) 23 בדצמבר 2002.
מקור ראשון, 22 באוגוסט 1997.

The Jerusalem Post, 8.11.2001.

The Jerusalem Report, 3.12.2001.

קול ישראל, רשת ב', 29 ביוני 1986.
גלי צה"ל, "בוקר טוב ישראל", 10 בנובמבר 1985; 24 באפריל 1994.
הטלוויזיה הלימודית, "ערב חדש", 10 בנובמבר 1985.
הטלוויזיה הישראלית, "מבט לחדשות", 10 בנובמבר 1985; "מבט שני", 25 בספטמבר, 1986.

ריאיונות

עו"ד חיים קאהן, ירושלים, 24 בפברואר 1982 ו-19 באוגוסט 1985.
השופט יוסף בהלול, חיפה, 17 בספטמבר 1986.
עמי חובב, ירושלים, 11 בפברואר 1980.